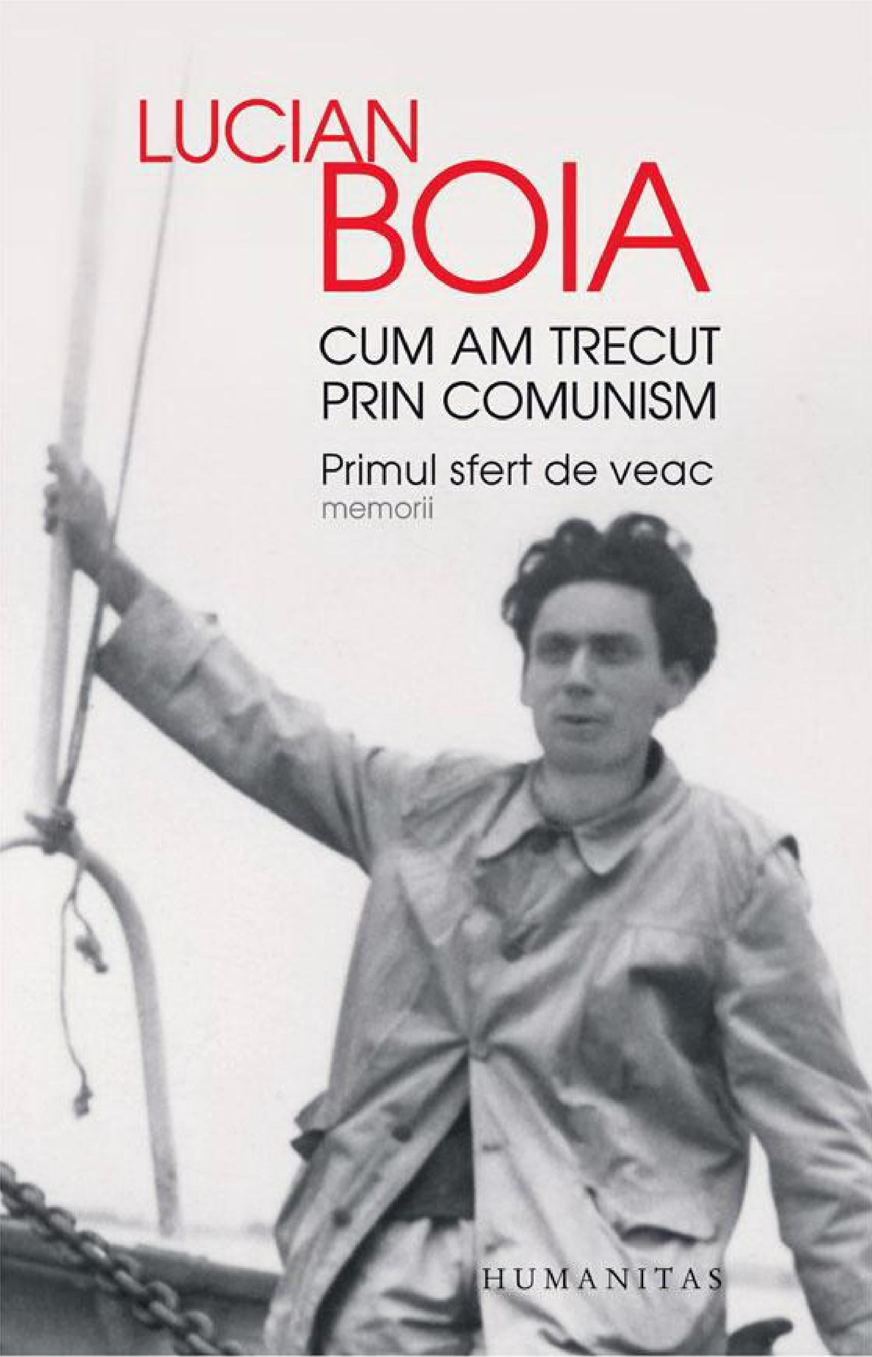

LUCIAN
BOIA
CUM AM TRECUT
PRIN COMUNISM
Primul sfert de veac
memorii
HUMANITAS

CUM AM TRECUT
PRIN COMUNISM

LUCIAN
BOIA

CUM AM TRECUT PRIN COMUNISM

Primul sfert de veac

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristian Negoiță
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu
Prelucrări digitale: Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Boia, Lucian
Cum am trecut prin comunism: primul sfert de veac /
Lucian Boia. – București: Humanitas, 2018
ISBN 978-973-50-6070-1
821.135.1
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

Începutul

CUM SĂ ÎNCEP ALTFEL DECÂT CU ÎNCEPUTUL: m-am născut la 1 februarie 1944, ora 11 și 15 minute. Era, potrivit amintirilor mamei mele, o zi frumoasă de iarnă, cu multă zăpadă, dar cu un soare strălucitor și cu țurțuri de gheață care se topeau sub streșini. Evenimentul s-a petrecut acasă, așa asigurase doctorul că e mai bine. Nu s-a înregistrat de altfel nici un incident notabil, doar casa era cât pe ce să ia foc, fiindcă bunică-mea, de emoție, a uitat fierul de călcat încins peste o față de masă, rezultatul fiind o vâlvătaie care, din fericire, a fost stinsă la timp. Aveam aproape patru kilograme – în caz că interesează pe cineva. În acte, ziua de 1 februarie s-a transformat la un moment dat, printr-o transcriere greșită, în 2 februarie, aceasta din urmă devenind ziua mea de naștere oficială.

Familia locuia în Cotroceni, un cartier de vile care răsăriseră, la o margine de București, nu cu prea multă vreme în urmă, atrase, se vede, de proximitatea Palatului Regal, ca și a Facultății de Medicină. Străzile aveau toate nume de doctori, a noastră fiind „doctor Turnescu". Printre atâția medici s-a strecurat la un moment dat și un intrus: Petru Groza, fidelul tovarăș de drum al comuniștilor. Când a murit distinsul om politic (în 1958), i s-a dăruit și lui o stradă, și nu una oarecare, ci ditamai bulevardul (numit anterior Bulevardul Ardealului), ținându-se seama de faptul că târa tot timpul după el un titlu de doctor (nu i se spunea niciodată „Petru Groza", ci „doctor Petru Groza"), ce e drept, de doctor în drept, nu în medicină, însă titulatura suna la fel (astăzi îi zice Bulevardul Eroilor Sanitari).

Strada noastră se afla la egală distanță, la o aruncătură de băț, într-o direcție sau alta, de șoseaua Cotroceni și de Grădina Botanică, de intrarea la Palat sau de Facultatea de Medicină (străjuită de impunătoarea statuie a lui Carol Davila). Sub aspect social, cartierul era destul de omogen: clasa de mijloc a perioadei interbelice, în toată splendoarea ei. Mulți intelectuali: profesori, scriitori... La câteva case de noi locuia criticul și istoricul literar Șerban Cioculescu, tot în apropiere, poetul Ion Minulescu... Și așa mai departe.

Bunicii mei s-au mutat aici prin 1932. Cu chirie, nu ca proprietari. Să-și facă o casă era ultimul lor gând. Proprietar fusese Steinbach, administratorul Casei Regale, acum era fiica acestuia. Vila arăta binișor, retrasă de la stradă, cu o curte mare în față și împărțită în trei apartamente: parter, etaj și mansardă. Ai mei ocupau parterul – patru sau cinci camere, exact ce trebuia unei familii cu patru membri: bunicul meu, Corneliu Morandini, bunica mea, Francesca, și cele două fete ale lor, Fulvia, născută în 1920, și Lidia, în 1922.

Fulvia e mama mea. Un nume destul de rar. Era mai frecvent în Roma antică, și îl mai poartă azi câte o italiancă și, mai rar, câte o româncă din Ardeal, cu părinți fideli curentului latinizant al Școlii Ardelene. Când i-am spus cândva unei doamne că am (pe jumătate) rădăcini ardelenești, mi-a răspuns că bănuia că așa stau lucrurile. „Cum? De unde?“ „Mi-am dat seama imediat când am aflat că pe mama dumneavoastră o chema Fulvia. Cu un asemenea nume nu putea fi decât ardeleancă.“ N-am vrut să-i stric plăcerea deducției, așa că nu i-am mai explicat că pe mama o chema Fulvia din motive italienești, și nicidecum ardelenești (ceea ce, cum vom vedea îndată, nu mă împiedică să am totuși 50% sânge ardelenesc – însă din alte surse).

Un neam de italieni

DINSPRE PARTEA MAMEI, toți erau italieni. Veniseră, ca și alți compatrioți de-ai lor, și ca mulți alți străini, de cele mai diverse origini, atrași de multiplele posibilități oferite de o țară intrată brusc, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, pe calea modernizării. Era mare nevoie în România de oameni calificați; cam în toate domeniile: arhitecți, ingineri, medici... și până la meseriași de tot felul. În mare măsură, România modernă a fost făcută de acești „străini“.

Familia Morandini plecase din Predazzo, un mic oraș de munte aparținând pe atunci Tirolului de sud austriac, iar astăzi, regiunii Trentino din Italia. Am ajuns acolo într-un fel de pelerinaj la obârșii, în primăvara anului 1998, și am reușit să descopăr casa strămoșească a familiei, destul de impunătoare, construită în secolul al XVII-lea.

În biserica din centrul orașului, pe unul dintre vitralii, este reprezentat blazonul familiei Morandini. Erau un fel de notabilități locale. Sunt și acum mai mulți Morandini în oraș, iar o stradă poartă numele unui profesor Morandini. Cei care au venit în România, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, erau antreprenori de drumuri: Giacomo Morandini (1812–1873) mai întâi, urmat de fiul său Antonio Morandini (1838–1899). S-au stabilit inițial la Râmnicu Vâlcea, apoi la Câmpulung-Muscel, unde au și rămas. Nu doar ei erau italieni, ci întreaga lor echipă de lucrători. Când, aproape un secol mai târziu, am deschis și eu ochii asupra Câmpulungului, încă mai era aici o mică „colonie“ de italieni. Puteau fi văzuți duminica la slujba de la Bărăție, biserica catolică a orașului și monument istoric important (cu piatra de mormânt de la 1300 a lui Laurențiu, „comite de Longocampo“). Alți italieni s-au risipit prin sate, căsătorindu-se cu românce și aducând pe lume țărani români cu nume de familie italienești. Generații de italieni, definitiv așezați la Câmpulung, își dorm somnul de veci în cimitirul de la poalele dealului Flămânda, străjuiți, pe culmea acestuia, de rafinata siluetă a unei bisericuțe proiectate de arhitectul G.M. Cantacuzino.

Antonio Morandini s-a căsătorit în 1873 cu Carolina Giacometti, și ea tot din Predazzo. Au

avut șapte copii: Carlo, născut în 1874, la Râmnicu Vâlcea; Giulia, în 1875, tot la Râmnicu Vâlcea; Gigela, în 1877, la Căciulata (lângă Râmnicu Vâlcea); Giacomo, în 1879, la Câmpulung; Enrico, în 1883, la Câmpulung (a murit la numai câteva luni); Enrica, în 1886, la Câmpulung (a murit la vârsta de doi ani); și, în sfârșit, ultimul pe listă, bunicul meu, născut tot la Câmpulung, în august 1889. Au supraviețuit, așadar, cinci din șapte: proporție normală, mortalitatea infantilă fiind foarte ridicată în epocă, în toate straturile sociale. Pe bunicul meu l-au botezat Cornelio Setimbio, al doilea nume, cam curios, vrând să spună că a fost al șaptelea copil. Setimbio a rămas doar în acte, iar Cornelio s-a românizat, devenind Corneliu (mi s-a transmis și mie, ca al doilea nume: „oficial“ mă numesc Lucian-Corneliu).

În 1899, moartea cu totul neașteptată a lui Antonio Morandini a căzut ca un trăsnet din cer senin. Nu se afla la Câmpulung, ci la Râmnicu Vâlcea, unde a și fost înmormântat. Asupra tragicului eveniment s-a păstrat în familie o tăcere absolută. Târziu, am aflat de la mama mea că s-ar fi sinucis. Motivul: poate acela că își pierduse întregul capital, era pur și simplu ruinat, nu știu în urma căror combinații nefericite. Cert este că familia a rămas complet descoperită, fără nici o susținere. Femeile, evident, nu lucrau, iar

cei doi fii mai mari, Carlo și Giacomo, sufereau amândoi de o afecțiune a vederii, devenind cu timpul aproape orbi. Iar Corneliu nu avea decât zece ani.

Giulia i-a salvat pe toți de la naufragiu. Mă uit la fotografiile ei de atunci. Ce femeie frumoasă era! Și, în aceeași măsură, inteligentă și perseverentă. N-a pregetat să meargă la București, unde s-a angajat într-un atelier de croitorie, pentru a învăța meseria. Reîntoarsă la Câmpulung, și-a câștigat repede renumele de excelentă croitoreasă. Și-a întreținut singură familia și, mai mult chiar, a reușit mai târziu să cumpere (de la o familie înrudită de italieni) și casa, faimoasa casă de la Câmpulung, despre care voi vorbi puțin mai încolo. Pentru ea, în plan social, a fost însă o „declasare", pe care a plătit-o scump. A rămas necăsătorită și, una peste alta, și-a ratat propria viață.

Între timp, moartea continua să secere. Gigela a murit de tuberculoză, în 1904, la nici 27 de ani (îl îngrijise, imprudentă, pe un văr afectat de boala, pe atunci, fără leac). Carlo a dispărut și el, la 36 de ani, în 1910. Corneliu, în ceea ce-l privește, a fost trimis la București, unde a urmat un liceu comercial. Avea să devină însă profesor, la o școală italiană mai întâi. A fost mobilizat atât în 1913, cât și în 1916–1918 (mi-au rămas câteva fotografii ale lui în uniformă). După război, a lucrat câțiva ani ca redactor al ziarului de orientare

catolică *Albina* (înființat de Mariu Theodorian-Carada). A fost apoi subdirector la Liceul „Matei Basarab" și, în sfârșit, în anii '30, inspector al școlilor catolice. Peste toate însă, a fost o figură bucureșteană, ușor de recunoscut de oricine. Înalt, drept, cu o barbă impresionantă, extrem de sociabil (Doamne, în această privință nu l-am moștenit deloc!), gata oricând să se implice și să ajute... Copil fiind, aveam impresia că nu era locuitor al capitalei pe care să nu-l cunoască. Făcea câțiva pași și se oprea pentru a schimba două vorbe cu unul, cu altul, cu toată lumea. Avea relații de prietenie în toate mediile: scriitori, pictori, oameni politici. Îi cunoștea pe Gheorghe Tătărescu, pe Istrate Micescu... Avea simpatii liberale, dar politică n-a făcut niciodată. Se spunea că Tătărescu ar fi insistat pe lângă el, oferindu-i un loc în parlament. Fără succes.

Bunica mea, Francesca, îi fusese elevă la școala italiană. Născută în 1898, era cu aproape un deceniu mai tânără. Părinții ei veniseră din Italia, mai precis din regiunea Toscanei, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Tatăl, Giuseppe Navarra (1870–1950), era inginer de drumuri și poduri. Cum se deplasa dintr-un loc în altul, în funcție de lucrări, Francesca a văzut lumina zilei la Galați; în familie se glumea pe seama ei că ar fi moldoveancă. S-a căsătorit cu Corneliu în 1919.

Rădăcinile românești

TATĂL MEU, AUREL BOIA, s-a născut în anul 1913, în satul Galeșul, comuna Poarta Albă (localitate care între timp și-a căpătat un trist renume, ca loc de detenție sub regimul comunist). Familia Boia era de fel de la Săliște, din Mărginimea Sibiului, un ținut pur românesc, cu oameni întreprinzători, crescători de oi de felul lor – mocani, cum își spuneau – și comercianți. Cu ei s-a făcut, în bună măsură, colonizarea Dobrogei, alipită României la 1878 și în care, inițial, populația românească nu era prea numeroasă. Familia Boia s-a stabilit aici la câțiva ani după 1878 și – fără să intru în amănunte, pe care nici nu prea le cunosc – a ajuns la o stare materială cât se poate de înfloritoare.

Bunicul meu din partea tatălui se numea Oprea, iar pe tatăl lui tot Oprea îl chemase, așa

că semna O.O. Boia, ascunzându-și oarecum numele sub inițiale și lăsând să se înțeleagă că ar putea să-l cheme, eventual, Octavian. Se vede că Oprea, ca prenume, nu era considerat prea... rafinat. Mai târziu, am aflat că e numele unui sfânt local, venerat anume la Săliște, și, în consecință, mulți sălișteni îi poartă numele. Tatăl meu fiind primul născut, ar fi trebuit să se numească tot așa (și și-ar fi zis, poate, O.O.O. Boia). Consecințele ar fi fost dramatice; oricum, nimeni n-ar mai fi auzit de mine, fiindcă maică-mea declarase răspicat că nu s-ar fi căsătorit în ruptul capului cu cineva pe nume Oprea. Spre norocul meu, nașul de botez, un oarecare Aurel, a pretins ca micuțul Boia să-i poarte numele, pe care și maică-mea l-a considerat satisfăcător în cele din urmă, așa că totul s-a rezolvat și am putut și eu să apar pe lume.

Mama tatălui meu, Maria, provenea și ea dintr-o familie bogată de agricultori; a murit, din păcate, când eu aveam doar vreo patru ani, așa că tot ce știu despre ea e din povestirile mamei mele. N-avea prea multă școală, dar suplinea această lipsă (dacă lipsă o fi!) printr-o inteligență foarte vie și un pronunțat simț al umorului (trăsătură chiar mai rară decât inteligența!). Inteligență și simț al umorului avea și tatăl meu din belșug, se vede că le moștenise de la ea. Mama va fi avut anume motive să nu se înțeleagă perfect

cu el (de-asta, până la urmă, au și divorțat, în anul 1953), un singur lucru însă n-a încetat să-l spună, și anume că a fost omul cel mai inteligent din câți a cunoscut. Adevărul e că avea un soi de inteligență în stare pură, limpede și echilibrată.

Ce a făcut el cu inteligența, asta e altă discuție. Scăpase, cum am văzut, de numele Oprea. A scăpat și de administrarea domeniului părintesc, care în mod normal i-ar fi revenit în calitate de prim-născut (e un fel de a zice că i-ar fi revenit, deoarece chiar prin mijlocul ogrăzii lor au trasat comuniștii faimosul canal Dunărea–Marea Neagră, și de aici și Poarta Albă, devenită loc de detenție). Oricum, era prea „intelectual", n-ar fi fost capabil să se descurce în spațiul agricol. Așa că, după ce a absolvit, în 1932, Liceul „Mircea cel Bătrân" din Constanța, s-a înscris la Facultatea de Filozofie și Litere din București, pe care a absolvit-o în 1937. Specializându-se în sociologie, a participat la faimoasele echipe studențești organizate de Dimitrie Gusti pentru elaborarea de monografii rurale, dar și pentru ridicarea culturală și economică a satelor. Studiul său despre *Integrarea țiganilor din Șanț (Năsăud) în Vatra românească a satului* e considerat o lucrare deschizătoare de drumuri, deseori citată. Doctoratul și l-a luat în 1943, cu o teză despre colonizarea românească a Dobrogei. N-a făcut însă – după cum ar fi fost de așteptat – carieră în sociologie.

Încă din 1934, student fiind, a fost numit, prin concurs, stenograf al Adunării Deputaților. A mers pe urmele lui Henri Stahl, creatorul sistemului românesc de stenografie, cu care a întreținut o strânsă legătură până la moartea acestuia, în 1942. Astăzi, stenografia nu mai folosește la mare lucru, înlocuită fiind cu mijloacele moderne de înregistrare. Pe atunci însă, înregistrarea o făcea stenograful cu mâna lui, grație acestui sistem simplificat de scriere; iar la parlament, unde tot timpul se vorbește, stenografia era o necesitate absolută. Nici salariul stenografului parlamentar nu era de lepădat. Tot de la Stahl, tatăl meu a preluat și a doua ocupație majoră a lui, anume grafologia și expertiza grafică. Principiul de la care pleacă această știință este incontestabil: fiecare individ scrie în felul lui, nu există două persoane care să aibă același scris. Chiar atunci când încercăm să imităm scrisul cuiva, rămâne câte ceva din propriul nostru scris care ne trădează. De aici două utilizări distincte ale grafologiei: pe de o parte, „citirea" personalității cuiva (ești așa cum scrii), pe de altă parte, identificarea autorului real al unor falsuri sau anonime, ceea ce se cheamă expertiză grafică. Dacă prima utilizare nu e chiar atât de sigură (cred că poți spune câte ceva, dar nu chiar totul, pornind de la scrisul unei persoane), cea de-a doua își găsește o largă aplicare în diverse anchete criminalistice.

Numai câte testamente s-au falsificat! Încă din 1936, Aurel Boia figura ca expert grafic pe lângă instanțele judecătorești; mai târziu, în 1946, devine președinte al Corpului Experților Grafici (reales în mai multe rânduri). A publicat și câteva lucrări pe teme grafologice, precum *Scrisorile anonime* (1940) sau *Scrisul orbilor* (1943).

În sfârșit, al treilea domeniu care l-a preocupat – aș zice că aproape l-a obsedat – a fost limba universală „esperanto". Cum se știe, e o limbă artificială inventată spre sfârșitul secolului al XIX-lea de doctorul Zamenhof, cu speranța că ar putea deveni mijlocul de comunicare prin care să se înțeleagă toți locuitorii Terrei. Din păcate, i-a luat-o înainte engleza! Până în ultimii săi ani, tatăl meu a fost un pasionat esperantist și un neobosit animator al mișcării esperantiste în România.

Curioase opțiuni (cel puțin, din punctul meu de vedere). A contat cu siguranță, în alegerile făcute, și partea practică a lucrurilor, semn că păstrase câte ceva din spiritul întreprinzător al familiei (chiar foarte mult!). A fost un intelectual „practic", ceea ce eu nu sunt deloc. Unde s-o fi petrecut ruptura?

Capcanele limbii române
sau cum a tăiat Amedeo calul

FĂRĂ SĂ-ȘI RENEGE CÂTUȘI DE PUȚIN originile italienești, inclusiv confesiunea catolică, bunicul meu se considera întru totul român și, în consecință, n-a permis să se vorbească în casă altfel decât românește. Primul an de școală mama mea l-a făcut totuși „la călugărițe“, într-o școală catolică. Acolo, avantajul era că se învățau temeinic franceza și germana, probabil mai puțin bine româna, călugărițele nefiind românce. Bunicul meu s-a declarat profund nemulțumit după ce a asistat la examenul de sfârșit de an. La întrebarea (care i-o fi fost rostul?): „Ce poartă militarii pe cap?“, viitoarea mea mamă a răspuns puțin pe alături: „Șapcă“. „Nu șapcă, chipiu“, a fost corectată. „Scrie chipiu pe tablă.“ Aducea cu un examen la școala militară! Ei bine, a scris „aproape“

corect: „cipiu“, în loc de „chipiu“. Întâmplarea cu șapca, chipiul și cipiul l-a determinat pe bunicul meu s-o retragă de la călugărițe, pe motiv că nu învață ca lumea românește, și s-o înscrie la o școală românească, școală bună de altfel: „Cuibul cu barză“. Trei sferturi de veac mai târziu, maică-mea încă își mai exprima regretul de a nu fi continuat la călugărițe, de unde s-ar fi ales cu o mai bună deprindere a limbilor străine. Pe de altă parte, e drept, știa acum să facă deosebirea între șapcă și chipiu.

Singura persoană din familie pe care am auzit-o vorbind o română fantezistă a fost Nonna, mama bunicii (pe numele ei Zaida Navarra). Explicabil: se născuse în Italia și venise mai târziu în România. De fapt, nu făcea multe greșeli, însă pronunția era de pomină. Italieniza puternic cuvintele, iar mie, firește, nu-mi spunea Lucian, ci Luciano.

Mai era – dar eu nu l-am cunoscut – și fratele ei, *zio* (unchiul) Amedeo, care avea cam același grad de cunoaștere a limbii române. După cum mi s-a povestit, între cei doi conversația se desfășura într-un fel de italo-română, de natură, uneori, să ducă la confuzii regretabile.

Bunăoară, următorul dialog:

— Să știi că am tăiat *il callo*, zice Amedeo.

— Cum, Amedeo, cum să-l tai, Doamne, iartă-mă...

— Da, l-am tăiat, nu-l mai suportam. A curs foarte mult sânge. Nu se mai oprea...

— Vai, Amedeo, nu mai spune! Săracul de el, bietul cal! Cum ai putut?

— Gata, acum l-am tăiat, am scăpat de o grijă. Nu te mai necăji.

— Nu se poate, nu-mi vine să cred! Cum ai putut să faci una ca asta?

Și tot așa, până s-a lămurit că *zio* Amedeo nu tăiase propriu-zis calul, ci, aşa cum spusese de fapt, doar *il callo*, ceea ce, tradus în românește, înseamnă „bătătură". Îşi tăiase omul o bătătură de la un deget. Mai puţin condamnabil, oricum, decât să ucidă un biet animal.

Pe bunica mea nu prea am prins-o cu reminiscenţe lingvistice italieneşti. Vorbea, ca și soţul ei, perfect românește, fără urmă de accent. Totuși, cu o mică excepţie. Am surprins-o în câteva rânduri numărând în italienește. Cred că tricota și număra ochiurile. Se pare că, atunci când treci de la o limbă la alta, numărătoarea e ultimul lucru la care renunţi.

Din biografia mamei mele

MI-AU RĂMAS ÎN MINTE CRÂMPEIE din amintirile din copilărie ale mamei mele. În patriarhalul Cotroceni de atunci, copiii se zbenguiau fără grijă, punând stăpânire pe străzi. Pe colina unde, spre sfârșitul anilor '30, avea să se înalțe Școala de Război (Academia Militară), păşteau în liniște vacile. Spectacolul cel mare era atunci când ieșea la plimbare regina Maria. Fără nici o pază, însoțită doar de aghiotantul său, generalul Zwiedinek, și de doi cockeri în lesă. Mergeau pe Bulevardul Ardealului, de la un cap la altul, de la intrarea la Palat și până la statuia „eroilor sanitari" (unde e reprezentată, ca personaj central, însăși regina, în costumul său de infirmieră din anii războiului, ceea ce comuniștii n-au observat sau n-au înțeles, și astfel monumentul a rămas neatins). Cât dura plimbarea, copiii se țineau cârd după regină;

niciodată aceasta nu s-a arătat deranjată de zgomotosul alai. Ceva mai nervos era însă principele Nicolae (fratele regelui Carol II), care a locuit o vreme în frumoasa și spațioasa vilă în stil românesc, chiar peste drum de intrarea la Palat; avea un repertoriu bogat de înjurături, dovadă că se românizase pe deplin.

După ce a absolvit clasele primare la „Cuibul cu barză", Fulvia a urmat cele opt clase de liceu la „Carmen Sylva", probabil cel mai „stilat" liceu de fete din București (în clădirea căruia se află azi Universitatea de Muzică, la intrarea în Cișmigiu dinspre strada Știrbei Vodă). Nu existau pe atunci licee mixte și se făceau eforturi lăudabile pentru ca fetele și băieții să nu se întâlnească. De la bun început, uniformele fetelor erau atât de urâte, încât tăiau orice chef de socializare. Le era interzis să se plimbe prin Cișmigiu (!) sau pur și simplu să traverseze parcul, primejdia principală reprezentând-o băieții de la Liceul „Lazăr", aflat pe latura opusă a Cișmigiului, cu care s-ar fi putut întâlni (și cu care se mai și întâlneau, în ciuda interdicțiilor). Erau în clasă și mai multe evreice, în genere fete din familii înstărite. Printre ele, o viitoare celebritate: Nadia Cușnir, care, plecând mai târziu din țară, s-a remarcat ca actriță sub numele de Nadia Gray (a avut un rol și în faimosul film *La dolce vita*). Oricum, uitându-mă acum la fotografiile lor de grup, Nadia

era singura care se arăta frumoasă chiar sub deprimanta uniformă. Făcuse o pasiune pentru ea preotul care le preda religia (singurul bărbat din corpul profesoral). A avut un șoc când a aflat că e evreică!

Și mama mea, în calitatea ei de italiancă, „beneficia“ în fața colegelor de un anume grad de alteritate. „Lăsați-o în pace, ea nu e româncă, e italiancă“, s-a trezit să spună una dintre fete, în toiul unei discuții mai aprinse. S-a simțit atunci tare umilită (dovadă că îmi relata întâmplarea zeci de ani mai târziu). Să nu fii român, ci doar italian, e într-adevăr un defect grav. Aș putea acum s-o consolez, spunându-i că, la un târg de carte, cineva m-a întrebat dacă mă simt mai mult român sau piemontez (încurcase puțin regiunile Italiei). Fapt este că maică-mea, la recensăminte sau în alte ocazii, s-a declarat mereu de naționalitate română (la fel ca și bunicii mei, de altfel).

Terminând liceul în 1939, s-a înscris la Facultatea de Litere, mai precis la română și italiană. La italiană, au pasionat-o comentariile profesorului Alexandru Marcu la *Divina Commedia* a lui Dante. Marcu era îndrăgostit lulea de Italia, așa că, în fața lui, maică-mea avea deja un atu, cu originea ei italiană. Dragostea asta, care l-a apropiat, se vede, și de ideologia mussoliană și l-a împins să accepte postul de subsecretar de

stat la Propagandă sub regimul Antonescu, avea să-l coste scump: a murit într-o închisoare comunistă. Specializarea propriu-zisă mama a făcut-o în „literatura română veche“, atrasă de cursurile profesorului Nicolae Cartojan, marele specialist al acestui domeniu. Era studenta lui preferată. A ajuns să descifreze ca nimeni altul scrierea chirilică, inclusiv „cumplitul“ alfabet de tranziție dinspre mijlocul secolului al XIX-lea (bizar amestec de semne slavone și latine). În paralel, a urmat și Dreptul, așa, dintr-o ambiție, neavând intenția să profeseze în acest domeniu; îi plăceau cursurile și atmosfera; a încheiat anii de studiu, fără a-și mai lua însă licența. Era într-o permanentă alergătură: între Facultatea de Litere (situată în corpul central al universității) și Facultatea de Drept.

Când era încă în anul I, a văzut un anunț care a intrigat-o: se deschidea un curs de stenografie, propus de... Aurel Boia. S-a dus să vadă despre ce-i vorba. La sfârșitul orei, profesorul a solicitat cursanților câte un bilețel pe care să-și scrie numele și mai știu eu ce altceva. La următoarea întâlnire, maică-mea a avut surpriza să-l audă întrebând: „Cine e domnișoara Fulvia Morandini?“ Nu știa să fi făcut ceva rău! A lămurit-o după ora de curs nu stenograful, ci grafologul Aurel Boia: era scrisul cel mai reușit dintre toate bilețelele adunate (dovedind o gamă

largă de calități). Cu grafologia nu e de glumă! Mai târziu, copil fiind, am avut și eu parte de oarecare „supraveghere grafologică", mama mea intervenind de câte ori i se părea că observă vreo tendință de nedorit în scrisul meu. Cert este că, pe urmele tatălui meu, s-a specializat atât în stenografie, cât și în grafologie. Nu însă și în esperanto, față de care a păstrat tot timpul o distanță ironică.

Una peste alta, s-au căsătorit în 1941. Naș de cununie le-a fost Istrate Micescu.

Institutul Stenografic Boia

ÎN 1941, PĂRINȚII MEI au înființat Institutul Stenografic Boia, dacă nu singura, în tot cazul cea mai serioasă școală de acest gen. O mulțime de afișe au împânzit orașul, inclusiv în tramvaie. „Elevi, studenți, funcționari, intelectuali – scria pe unul dintre ele. Învățați ușor stenografia la singura școală de strictă specialitate." Tatăl meu era un partizan convins al reclamei; socotea că pentru a reuși, în orice domeniu, era nevoie de publicitate (o înclinare pe care n-a reușit să mi-o transmită și mie!). Adresa școlii era cât se poate de centrală: strada Brezoianu, colț cu Bulevardul Elisabeta (în termeni actuali, peste drum de Librăria Humanitas de la Cișmigiu. Ocupa primul etaj al imobilului care se află și acum acolo). A fost un mare succes, s-a înscris multă lume și câștigurile au mers în consecință. Din păcate,

n-a durat decât până în 1945, când toate au început să se surpe, nu doar Institutul Boia!

Ce s-a mai întâmplat înainte de nașterea mea? Tatăl meu și-a susținut doctoratul în sociologie în 1943; mama mea, tot în 1943, a obținut licența în litere. Urma să facă un doctorat cu Cartojan. Nu l-a mai făcut. De altfel, Cartojan a murit spre sfârșitul anului 1944, puțin după ce m-am născut eu.

În anii războiului, tatăl meu a fost concentrat, însă, din fericire, ca ofițer de administrație, pe lângă București; n-a fost nici o zi pe front. Slavă Domnului, era atât de distrat, proverbial de distrat, încât nu știu cum ar fi scos-o la capăt. Ieșise odată în oraș și se tot întreba de ce se holbează trecătorii la el. Până când a descoperit cheia enigmei: era îmbrăcat civil, dar cu chipiul de ofițer pe cap. Altădată s-a amuzat tare mult la cinematograf când cineva a strigat că s-a pierdut un galoș. „Auzi, ce chestie, să-ți pierzi galoșul." După ce a ieșit din sală, s-a lămurit: rămăsese cu un singur galoș. Glumea el singur pe seama acestei „infirmități". Întorcându-se odată de la o serată unde fusese singur, mama mea (care rămăsese probabil cu mine) i-a pus întrebarea (tipic feminină): cum erau îmbrăcate doamnele? „N-am observat că erau îmbrăcate", a venit prompt răspunsul.

Sub ploaia de bombe

AJUNSESEM LA VÂRSTA încă destul de fragedă de două luni (și trei zile) când s-a petrecut – la 4 aprilie 1944 – marele bombardament american asupra Bucureștiului. Cartierul Cotroceni a fost atunci printre cele mai puternic afectate (au pierit oameni până și în Grădina Botanică, unde se refugiaseră socotind că un asemenea „obiectiv" n-avea nici o noimă să fie bombardat; americanii făceau însă „covor de bombe", fără să le pese prea mult de detalii).

Când s-a dat alarma, mama mea se pregătea să facă o baie. Tocmai umpluse cada și turnase și ceva parfum pe deasupra. Doar noi doi eram în casă. N-a știut cum să arunce mai repede ceva pe ea, m-a înșfăcat și pe mine la repezeală și, în pas alergător, a coborât în pivniță. A stat acolo ghemuită, cu mine în brațe, cât timp

a durat prăpădul. Se auzeau bufniturile bombelor care explodau de jur împrejur. Au căzut case la mică distanță de a noastră. Până în ultimii ei ani, mama mea evoca acele clipe cu o teamă încă vie.

Treptat, familia s-a adunat. Casa nu fusese atinsă. În schimb, nimic nu mai funcționa. Apa era complet oprită. Cineva a făcut o descoperire interesantă: cada de la baie era plină cu apă, aparent curată. „Să vă fie de bine – le-a spus mama mea –, am stropit-o din belșug cu parfum!“ Nu știu ce apă vor fi băut. Cert este că, peste câteva zile, făcând rost de un camion, familia toată (sau aproape) a pornit-o spre Câmpulung-Muscel; principalul scop îmi închipui că era acela de a-l proteja pe micuțul de două luni. Câmpulungul a rămas până la sfârșit unul dintre puținele orașe nebombardate. Așa se face că am supraviețuit celui de-al Doilea Război Mondial!

Am stat la Câmpulung mai bine de o jumătate de an, până în toamnă. Se zice că mi-ar fi priit aerul locului, socotit de unii (de câmpulungeni, în tot cazul) drept cel mai bun pentru sănătate din întreaga țară, dovadă fiind numeroasele cazuri de longevitate înregistrate aici.

Revoluție la Galeșul: se taie porcul de Paște

MAMA MEA ȘI BUNICUL OPREA NU SE SIMPATIZAU peste măsură. Fără să se dușmănească, e clar că nu erau pe aceeași lungime de undă. Pentru el, originea italiană și catolicismul nu se prea potriveau cu tradiția mocănească. Când a aflat că urma să fiu botezat catolic, n-a putut să-și ascundă iritarea: „Boia, mocan și catolic! Cine a mai văzut una ca asta?“

În schimb, bunica Maria a simpatizat-o enorm, din primul moment. Dacă a ajuns să taie un porc de Paște, numai pentru ea! Toată lumea știe că porcul se taie de Crăciun, de Paște se taie mielul. Maică-mea însă nu punea în gură carne de miel. Se simțea atașată de acest animal și îi era pur și simplu milă. Nici eu nu mănânc miel, fiindcă așa am fost învățat, fără vreo logică anume. De ce să-ți fie milă de miel, dar nu și de porc sau de

vițel, nu mă întrebați, că nu știu să răspund. Așadar erau cu toții la Galeșul, pentru a sărbători Paștele. Bunicul Oprea, din nou cuprins de indignare: „Auziți ce-a făcut Doamna (adică soția lui). Fiindcă dânsa (adică maică-mea) nu mănâncă miel, a pus să se taie porcul." Bine, nu stăteau ei într-un singur porc. Dar unul întreg, pentru maică-mea – cât o fi mâncat din el, până la urmă?

Avea însă bunicul acesta și momente de bunăvoință. I-a dăruit mamei mele un cal. Fără să-și dea seama de consecințe. Un dar, desigur, mai mult simbolic, calul rămânând tot la Galeșul, că doar nu era să fie dus la București. Cât a stat la Galeșul, maică-mea l-a hrănit din belșug cu cuburi de zahăr, sustrase dintr-un depozit destul de măricel pe care îl făcuse bunicul Oprea, în vederea vremurilor nesigure care se anunțau. A avut în final surpriza să constate dispariția completă a acestei frumoase rezerve alimentare. N-am idee dacă a descoperit și cauza!

Eu, în mod direct, nu-mi amintesc de Galeșul, unde am fost când n-aveam mai mult de doi-trei ani. Pe lângă povestirile maică-mii, am însă destule mărturii fotografice. Iată-mă într-o căruță, cocoțat pe o grămadă de saci. Sau printre porci și alte orătănii. Să fi ratat o frumoasă carieră agricolă? Mă îndoiesc. Asta-i poza cea mai simpatică: cu câțiva copii de tătari (probabil lucrători la fermă), de pe vremea când Dobrogea era cu adevărat multiculturală.

Despre trenuri și tramvaie

ÎN PRIMII MEI ANI DE EXISTENȚĂ, Bucureștiul se termina la „Leu", acolo unde începe astăzi cartierul Militari (despre care se spune acum că ar fi destul de „central"). Pe atunci, era o așezare rurală, mai precis o „comună suburbană", cu case ca de țară, cu grădini și așa mai departe. Palatul Cotroceni se construise, ca „palat de vară", la marginea orașului; acum a ajuns în centru, atât în sens simbolic (ca sediu al președinției), cât și strict topografic. Bunicul meu mă lua uneori de mână, și urcam împreună dealul Cotrocenilor, pe șoseaua care șerpuiește între Grădina Botanică și parcul Palatului. Ne opream vizavi de statuia Leului. Nu mergeam mai departe, dincolo de „Leu" începea o altă lume. Pe mine mă interesa trenul care trecea uneori pe acolo – sau poate trecea numai o locomotivă, eram mort

după locomotive. Ne aflam la doi pași de gara Palatului Regal, o construcție mică, modificată apoi în mai multe rânduri, astăzi servind ca post de control la intrarea în Palat.

Acolo sus întorcea tramvaiul 14 (se vede și acum bucla pe care o făcea, pentru a schimba direcția). Era, cum s-ar zice, un tramvai destul de select, de vreme ce deservea Cotroceniul. Mai trecea, ce-i drept, și tramvaiul 13, la marginea cartierului, urmând cursul Dâmboviței, spre Grozăvești și până la stăvilarul Ciurel, alt punct de „frontieră“ al capitalei. În ciuda egalitarismului comunist, cele două tramvaie continuau să ilustreze o deosebire de condiție socială. 14 era tramvaiul „clasei de mijloc“ din Cotroceni, iar 13, al păturii populare din zona Grozăvești sau Ciurel. În tot cazul, 13 era de regulă mai aglomerat decât 14 și cu lume mai puțin „bună“. Nu cred că-mi era interzis să călătoresc cu el (nici chiar așa!), însă, de felul nostru, noi mergeam cu 14. Și, desigur, la clasa I. Tramvaiele aveau două vagoane, primul era de clasa I, al doilea de clasa a II-a. Biletele se cumpărau înăuntru, casiera sau casierul având o mică boxă lângă ușa din spate. Toată lumea urca, așadar, prin spate și cobora pe ușa din față. Un bilet la clasa I costa 30 de bani, la clasa a II-a, doar 25 de bani. În consecință, al doilea vagon era ceva mai încărcat decât primul, și astfel distincția socială nu se

manifesta doar între 13 și 14, ci și între primul și al doilea vagon al fiecăreia dintre aceste linii. Ierarhia, cel puțin în plan simbolic, se prezenta astfel: tramvaiul 14, vagonul I; tramvaiul 14, vagonul II; tramvaiul 13, vagonul I; tramvaiul 13, vagonul II. De ce lucruri ne mai ardea în anii '50! Se vede că ierarhiile simbolice sunt mai durabile, mai încăpățânate, decât ierarhiile reale.

Primii pași ai unui viitor intelectual

ÎNCERC SĂ-MI AMINTESC primele mele manifestări intelectuale. N-am fost un copil-minune (slavă Domnului, cu puține excepții, Mozart și alți câțiva, copiii-minune sfârșesc prin a deveni adulți cât se poate de neinteresanți). Să zicem că am manifestat un dram de precocitate, asta-i tot. Pe la doi ani, zice-se, recunoșteam deja literele. Pe la cinci-șase ani, cu siguranță, eram în stare să citesc. Prima mea carte de căpătâi a fost *Titilică, spaima zmeilor*, o poveste în versuri (autor: Mihail Gafița) și cu desenele amuzante ale lui POS (Mircea Possa). Sfârșisem prin a o învăța pe dinafară. Cartea se pierduse; în urmă cu nu prea mulți ani, într-un moment de nostalgie, am comandat-o la Biblioteca Academiei și am solicitat o fotocopie. Domnul care se ocupa cu treaba asta m-a întrebat dacă vreau s-o dăruiesc unui copil

din familie. N-am îndrăznit să spun că e pentru mine; mă bucuram totuși de o oarecare considerație la Biblioteca Academiei! Am recitit-o pe ascuns. Să știți că e chiar amuzantă!

Răsfoiam intens, bănuiesc că de dragul ilustrațiilor, un *Larousse* în două volume, apărut pe la începutul anilor '20. De aici trebuie să fi pornit interesul meu pentru enciclopedii; nici un gen de carte nu mă atrage mai mult. Aveam atât de mare încredere în *Larousse*, încât îi ceream mamei mele să-mi citească din el *Povestea lui Harap-Alb*. În principiu, o enciclopedie le cuprinde pe toate!

Mama îmi citea, mai ales seara, înainte de culcare, din romanele pentru copii ale contesei de Ségur. Cred că mi le-a citit pe toate, vreo 20 la număr, frumos editate în colecția „Bibliothèque rose". Cum nu știam încă franceza, mi le traducea direct, din franceză în română. Asta da neadaptare la mediu: în plin comunism, ne delectam cu scrierile unei aristocrate din urmă cu un veac (interesantă, de pildă, pățania unei fetițe neascultătoare, pedepsită fiindcă gustase dintr-o pâine neagră, rezervată cailor. Asta am înțeles-o mai greu. Nu știu cu ce erau hrăniți caii în România, dar pâinea neagră era exact ce mâncam și noi – firește, cumpărată pe cartelă).

Lecții de franceză am luat încă înainte de a merge la școală. Franceza, ca primă limbă, și, în subsidiar, germana erau cele două limbi de

cultură în România precomunistă. De engleză nu prea se auzise, părea a fi o limbă oarecum exotică. Aşa se face că mai toţi intelectualii din generaţia mea vorbesc bine franceza şi cât se poate de prost engleza.

Pe prima profesoară de franceză am adus-o la disperare. Probabil că eram prea mic. Nu mă concentram deloc. Mă jucam cu nişte creioane, în timp ce ea îşi dădea sufletul, vorbind pentru duşii de pe lume. Până la urmă a renunţat, declarând că nu e nimic de făcut cu mine.

Am avut, la franceză, mai multe serii de profesori particulari (pe lângă ce-am făcut în familie, cu bunicul meu), aşa că, până la urmă, ceva-ceva tot s-a prins de mine. Cel mai pitoresc dintre toţi a fost, fără rival, *Bruder* Julius. Era, cred, belgian de origine, călugăr catolic, şi predase mai înainte la Liceul „Sfântul Iosif" (liceu catolic, printre cele mai bune şcoli din Bucureşti). Comuniştii au naţionalizat şcolile şi i-au dat afară pe toţi călugării; ca să se întreţină, dădeau lecţii de limbi străine. *Bruder* Julius, în ciuda vârstei relativ înaintate şi a unui cioc caracteristic, avea un suflet de copil. Reuşea să fie mai copilăros decât mine. În preajma Crăciunului, îşi făcea intrarea cu o vioară şi, invitând-o şi pe maică-mea, ne oferea un concert în toată legea, piesa de rezistenţă fiind *O, Tannenbaum*, cântec considerat de el, în versiunea germană, drept cel mai

frumos din lume. Spre comparație, ni-l interpreta apoi în franceză – *Mon beau sapin* – și, în final, în română: *O, brad frumos*. Ca „material didactic“, folosea o bogată colecție de panouri tematice, reprezentând tot felul de ființe, obiecte sau activități care trebuiau zise atât în franceză, cât și în română. Din toate, îmi amintesc doar tabloul cu legume. „Ce-i asta?“, întreba el, arătând spre un soi de verdețuri. Și tot el răspundea, în franceză: „*Artichaut*“. Și în română? Simplu, doar cele două limbi se aseamănă: „Artișoci“. Răspunsul corect ar fi fost „anghinare“. Printre noi, *Bruder* Julius a rămas de pomină cu „artișocile“ lui.

Am o „arhivă“ destul de bogată cu tot felul de producții literare pe care le-am comis pe când aveam probabil nu mai mult de șapte ani. În mai toate genurile. Sunt și vreo două piese de teatru, una cu subiect antic, din istoria romană (n-am idee care or fi fost sursele de inspirație), iar alta cu personaje exotice, precum Tarzan, în decor de pădure ecuatorială. Am scris și poezii, destule, unele transcrise într-un album, frumos legat, dăruit de un prieten al mamei (asistent la Litere) care îmi prevedea un viitor poetic strălucit. Uitându-mă acum peste ele, mi se pare că indicau mai curând o lipsă acută de sensibilitate poetică. Cert e că aveam chemarea de a scrie, și am tot scris...

Țineam și un jurnal. Asta a fost ideea tatălui meu. Nu cred că el s-a îndeletnicit vreodată cu așa ceva, dar tot e bine că m-a găsit pe mine s-o fac. Au supraviețuit două caiete cu însemnările mele zilnice, prima, din 1 decembrie 1950, ultima, din 8 iulie 1953, mai bine de doi ani și jumătate: înseamnă că am fost destul de perseverent. Însemnările de atunci mă ajută acum să reconstitui sau să datez unele evenimente personale sau de familie. Iată înregistrarea primei zile: „Astăzi de dimineață am făcut lecțiile. M-am jucat în curte 3 ore cu Relu și cu Gabi. Voi scrie la stenografie." Lecțiile – citit, scris și aritmetică – le făceam cu bunicul meu. În ceea ce privește stenografia, ar fi fost de neconceput ca un membru al familiei Boia să nu fie și stenograf. Din păcate, în ciuda unor încercări repetate, stenografia nu s-a prins de mine. Multe nu s-au prins de mine!

Important pentru formarea mea e că niciodată n-am fost supus unui program coercitiv. Nimeni din familie nu s-a gândit vreodată să mă modeleze într-un fel sau altul, cu orice preț. Până la urmă am făcut cam ce-am vrut pe lumea asta. Așa am ajuns și istoric, dar despre povestea asta, puțin mai încolo.

Cu Veruța, la cinema

DOAMNE, CE-AM MAI IUBIT-O PE VERUȚA! Nimic nu mă încânta mai mult decât să stau la taclale cu ea: la bucătărie, evident.

Era servitoarea noastră. Nu știu cât timp a stat la noi: doi ani, trei, poate mai mult, în tot cazul, înainte să intru eu la școală. Astăzi, „servitoare“ e un cuvânt care sună oarecum jignitor; spunem mai degrabă „menajeră“ sau „bonă“. La vremea lui, era însă cât se poate de normal și desemna o categorie socială numeroasă, poate cea mai numeroasă dintre toate profesiile. Orice familie de nivel cel puțin mediu se cădea să aibă măcar o servitoare. Casele erau de la bun început proiectate cu „camere de bonă“, cum zic francezii, cu acces, firește, nu pe intrarea principală, ci pe scara din dos. „Funcția“ era aproape monopolizată de ardelence, fie ele unguroaice, fie

românce (considerate mai îngrijite și mai corecte), asta chiar înainte de alipirea Ardealului, la 1918. În vremurile normale, de dinainte de comunism, ai mei avuseseră câte două servitoare, una ocupându-se de casă, cealaltă – de bucătărie. Și nu era deloc o familie bogată, nu ne-au dat niciodată banii afară din casă. După război, personalul s-a redus: una singură, în loc de două. Și așa a ținut, cred, până prin 1953, dovadă că obișnuințele sunt mai puternice decât realitățile. Nu mai erau bani de nici unele, abia se mai încropea o masă, mă întreb cum mai plăteau și servitoarea. Când a dispărut și ultima dintre ele, misiunea lor a fost preluată de bunică-mea, atât pe post de bucătăreasă, cât și ca fată-n casă, și, evident, fără nici o remunerație!

Dar să revin la Veruța, despre ea era vorba. Adevărul e că, în ceea ce-o privește, aveam mari așteptări. M-ar fi interesat grozav, de pildă, să-mi povestească despre călătoriile ei în Africa. Nu mi-a venit să cred când mi-a mărturisit că nu călcase niciodată pe pământ african. Măcar, atunci, să-mi deseneze un leu. Îmi plăceau grozav leii, deși nu chiar cât balenele (balenele mă fascinau). Am bătut-o la cap până s-a executat. Rezultatul a fost o mogâldeață care aducea de departe, foarte de departe, cu o pisică jigărită. Atunci, mai bine, hai la cinema! Mă ducea, uneori, la unul dintre cinematografele, nu întru totul recomandabile,

din cartierul Gării de Nord. Erau cinematografe cu „artiști". Înainte să ruleze filmul, aceștia înviorau atmosfera cu scheciuri mai mult sau mai puțin umoristice, presărate cu glume, îmi închipui, destul de decoltate. Când a aflat de o asemenea escapadă, maică-mea s-a supărat rău de tot. „Coniță" (așa i se adresa), s-a justificat Veruța, „l-am luat cu mine ca să-mi explice filmul". O fi fost un film subtitrat, dar asta nu-i folosea prea tare Veruței, care era aproximativ analfabetă. Dar nici eu, la vreo cinci ani, câți oi fi avut atunci, nu eram chiar întru totul alfabetizat; nu mai zic că nu mă simțeam capabil să fac critică de film. Așa că ce să-i explic? Cât despre glumele artiștilor, mama mea putea să stea liniștită: ca și Veruța, nu înțelesesem nimic!

De-a v-ați ascunselea cu Securitatea

ÎNTRE TIMP, SE CĂSĂTORISE ȘI LIDIA, mătușa mea, cu un tânăr locotenent de tancuri, frumușel și destul de amuzant. Locuiam, în continuare, toți împreună. Cu Mihai (așa îl chema) mă înțelegeam de minune, iar el, ca să-mi facă plăcere, trecea din când în când cu tancul pe liniștita stradă Doctor Turnescu. Se vor fi crucit unii vecini!

Lucrurile au luat însă, cu el, o întorsătură dramatică. Intrase într-un soi de complot, pus la cale de un grup de ofițeri (sau de foști ofițeri). Trebuie să fi fost pe la începutul anului 1948, la scurt timp după abdicarea forțată a regelui și proclamarea republicii populare. Au fost însă descoperiți; așa se face că, în toiul nopții, am avut parte de o vizită a unei echipe de securiști, veniți să-l ridice. Au fost lăsați să bată în ușă preț de un minut-două, cât timp i-a trebuit lui

Mihai să arunce ceva pe el, să sară pe geamul de la baie în curticica aflată în spatele casei, și de acolo, escaladând un gard, să treacă în curtea vecină..., iar apoi, la inspirație!

Lăsați în cele din urmă să intre, securiștii s-au lămurit repede cam cum se petrecuseră lucrurile și, în consecință, au improvizat o bătaie în toată regula, căreia i-au căzut victime bărbații familiei. Cavalerism desăvârșit: nu s-au atins de femei, nu de maică-mea, în orice caz, care mă ținea în brațe. Taică-meu a încercat să protesteze, invocând iluzorii conexiuni politice. „Lucrez la parlament, a strigat el, și mă voi plânge domnului Petru Groza!“ „Îl bag în p... m... pe domnul Petru Groza“, i-a trântit replica unul dintre bătăuși. În alte împrejurări, întreaga familie ar fi subscris, fără rezerve, la această judicioasă trimitere. Deocamdată, tatăl meu s-a mai ales cu un pumn, care l-a lăsat, pentru tot restul vieții, cam surd de o ureche.

Toată noaptea, Securitatea și Mihai s-au jucat prin cartier de-a v-ați ascunselea, cu șanse, teoretic, minime pentru cel urmărit. Totuși, a scăpat. A izbutit să ajungă în cele din urmă la Timișoara, de unde a trecut frontiera în Iugoslavia. Aici a fost prins de sârbi și trimis undeva, la muncă silnică, să spargă blocuri de piatră, sau cam așa ceva, în așteptarea unei posibile expulzări în România. A reușit să evadeze din lagăr,

să treacă din nou frontiera și a ajuns în Occident, stabilindu-se în Franța. În reprezentările mele de adolescent, avea aură de erou. Mult mai târziu, l-am vizitat la Paris. Devenise proprietarul unui mic atelier de blănărie. Din păcate, cum se întâmplă deseori, omul era mai puțin interesant decât legenda lui.

Securiștii ne-au făcut cinstea de a rămâne mai multe zile cu noi. Își închipuiau oare că Mihai avea să se întoarcă acasă? S-a întâmplat să primim și vizită după vizită: rude, prieteni... Intrarea liberă: cine venea era lăsat să intre, dar nu i se mai permitea să iasă. Abia de mai încăpeam cu toții în cele câteva camere. Ce-i drept, securiștii se mai îmbunaseră. Intrau în vorbă, din când în când, inclusiv cu mine. Eu, cu ale mele: răsfoiam *Larousse*-ul (lăudabil, pentru cei patru ani ai mei). Mă fascina o planșă cu vapoare. „Uite – l-am informat pe unul dintre securiști, arătând spre silueta unui transatlantic –, cu vaporul ăsta o să merg eu cu Mihai în America." Tăcere absolută. Efect garantat.

Când au plecat, au luat-o și pe Lidia. Au ținut-o vreo două luni în anchetă, la „Malmaison", până când, lămurindu-se că n-au nimic de scos de la ea, i-au dat drumul.

„Tăticul meu este strungar“

LA ȘCOALĂ SE INTRA LA VÂRSTA DE ȘAPTE ANI. Aș fi putut să încep în septembrie 1950, când mai aveam doar câteva luni până la împlinirea vârstei. Cum însă, în familia mea, școala comunistă nu se bucura de mare stimă, decizia a fost să mai aștept un an. Situația internațională era foarte tensionată, și, cine știe, poate că până într-un an veneau americanii. Cum n-au apărut până în toamna lui 1951, am fost dat totuși la școală, la vârsta, ca să calculez precis, de șapte ani, șapte luni și două săptămâni. A fost o decizie înțeleaptă. Altfel, cel puțin oficial, aș fi rămas analfabet.

Eram arondat la Școala elementară nr. 154 (școlile nu aveau nume, ci doar numere). Acolo am parcurs cele șapte clase ale ciclului elementar, din 1951 până în 1958. Școala se afla pe Calea Plevnei, lângă intersecția cu strada care

se numise mai înainte „general Angelescu“, dar comuniștii îi schimbaseră numele în „Ștefan Furtună“, pentru a onora un personaj, real sau fictiv, participant la răscoala țăranilor din 1907 (acum străzii îi zice „Mircea Vulcănescu“). Peste drum, se afla vechea cazarmă „Malmaison“, devenită sub comuniști închisoare politică. Pe partea respectivă a străzii nu se putea circula, un soldat stătea de gardă la intrare și o săgeată avertiza „Țineți dreapta“, adică mergeți pe trotuarul opus. Pe aceeași parte cu școala este și o biserică. Când era vreun parastas, clasele se goleau pe jumătate, un număr apreciabil de elevi ducându-se după colivă (asta îmi amintește de expresia „mort înghesuit la pomană“, de largă circulație în epocă, astăzi, se pare, uitată, deși parcă și mai multă lume se înghesuie acum la pomană decât înainte).

Sociologic vorbind, Școala 154 aduna elevi din două zone și medii sociale foarte diferite. Era chiar la mijloc de drum între Cotroceni (cu lustrul său social și intelectual) și cartierul (mult mai popular) al Gării de Nord. Premianții – cel puțin în clasa mea – erau cu toții din Cotroceni. În ceea ce mă privește, am luat premiul I în toate cele șapte clase.

Desigur, se întâmpla să mai fac și eu câte o boacănă. Una, îmi amintesc, cu un înfricoșător conținut politic. Învățătoarea a convocat-o urgent

pe maică-mea la școală. „Doamnă, aveți grijă... Știți ce a făcut? A scris numele tovarășului Stalin cu «s» mic." Mărturisesc că nu a fost un act de rezistență împotriva comunismului. Pur și simplu s-a întâmplat să greșesc (deși știam să scriu și să citesc înainte de a ajunge la școală).

La serbarea de sfârșit de an, cum eram și premiant, mi-a revenit nobila misiune să recit o poezie. Iat-o, în toată splendoarea ei:

Tăticul meu este strungar
Și-mi povestește câteodată
Nu basme cu feciori și zmei,
Ci o poveste-adevărată.

Ce-a fost la Grivița când toți
S-au ridicat ca un vârtej
Și povestind rostește ades
Un nume drag, Gheorghiu-Dej.

„Dej" și „vârtej" rimează perfect, nimic de zis. De mirare e însă cum de nu mi s-a șters din minte această poezioară, care a reușit, cuibărită în creierul meu, să străbată glorios deceniile, în timp ce multe alte amintiri, cu siguranță mai importante, s-au pierdut în neant.

Amuzantă a fost reacția (teribil de elitistă) a maică-mii, revoltată nu atât de conținutul politic (asta se înțelegea de la sine), cât de afirmația „tăticul meu este strungar": „Cum să spui așa ceva? Totuși, taică-tu are un doctorat în sociologie!"

Un caiet de clasa a II-a

ÎN CLASA A II-A, pentru a ne deprinde să scriem, eram puși să copiem într-un caiet fragmente din textele cuprinse în cartea de citire. Cartea n-o mai am, dar caietul a supraviețuit printre tot felul de hârtii și dosare. Este înfricoșător să constați câtă propagandă comunistă era turnată în mintea unor copii de 8-9 ani.

Copilăria lui Lenin deschide seria. Urmează o temă agricolă: *S-a copt grâul* (firește, nu s-a copt oricând și oriunde, ci pe „ogoarele țăranilor muncitori"). Detalii, pe aceeași temă, într-o poezie semnată de Virgil Teodorescu (fost poet avangardist și viitor președinte al Uniunii Scriitorilor): *Sărbătoarea culesului recoltei în gospodăria agricolă colectivă*. Altă temă, altă poezie, sub titlul *Când voi fi pionier*. Viitorilor pionieri li se explică încă de pe acum *Ce este colectivul*

(concept-cheie în comunism, la antipodul individualismului burghez). Și iarăși un text despre *Vladimir Ilici Lenin*, „conducătorul iubit și scump", alături de altul, despre *Iosif Vissarionovici Stalin* („Marele Stalin conduce cu dibăcie și fără preget toată lupta Partidului și a clasei muncitoare pentru zidirea socialismului"). De câteva versuri are parte și *Moș Gerilă*, „înlocuitorul" socialist al lui Moș Crăciun. Virgil Teodorescu recidivează cu un poem intitulat *Scrisoare către tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej* („părinte și iubit conducător"). Copiii află apoi *Cum trăiau muncitorii în trecut* (evident, foarte rău; „domneau foamea și sărăcia"). Industrializarea comunistă este ilustrată prin *Povestea cetății de foc*: „uzina uriașă" de la Reșița, în timp ce *Au pornit tractoarele* înfățișează mecanizarea agriculturii. Elevilor li se cere răspuns la o întrebare: „De ce se construiește măreața hidrocentrală V.I. Lenin pe Bistrița?" De aici trecem, cu poezia *Grănicerul*, la închiderea etanșă a frontierelor, amenințate de tot felul de nemernici („Un pas, o cismă de tâlhar / Să nu încalce pragul țării / Stă grănicerul la hotar / Scrutând adâncurile zării"). Mai departe, aflăm ce sfat minunat le-a dat copiilor sovietici scriitorul Maxim Gorki: „Învățați, dragii mei copii, învățați bine!" (aduce puțin a plagiat după faimosul îndemn al lui Lenin: „Învățați, învățați, învățați!") În sfârșit,

nu puteau lipsi nici marii transformatori ai naturii, Miciurin și Lîsenko. „Școlarii sovietici vizitează grădina lui Miciurin. Pe poarta grădinii scria: «Nu putem aștepta daruri de la natură. Sarcina noastră e să i le smulgem»... Miciurin arată școlarilor mere, pere, prune și vișine mari și frumoase... Miciurin transformă mălinul și sorbul în copaci folositori pentru om, cu fructele gustoase ca vișina."

Picătură cu picătură, copiii aveau parte astfel de un curs complet de comunism. E drept, sunt și texte „neutre", precum unele strofe din poeziile lui Alecsandri și Coșbuc. Rostul lor va fi fost tocmai acela de a face să se înghită mai ușor hapurile ideologice.

Câmpulung

PÂNĂ LA VÂRSTA DE 21 DE ANI, vară de vară, mi-am petrecut vacanțele la Câmpulung. Ne adunam cu toții în jurul Giuliei, stăpâna casei. Nu mai semăna cu Giulia, cea din vechile fotografii. Nu o știu altfel decât bătrână, ridată și gârbovită, activă însă, și cu inteligența intactă. Rămăsese singură, să păzească casa. A murit în toamna anului 1964, la 89 de ani.

Câmpulungul m-a marcat. Casa, mai întâi. Era imensă, mai ales pentru un copil ca mine. Așezată chiar în centrul orașului, pe Strada Bărăției (rebotezată „Mihai Eminescu"), la doi pași de biserica catolică (Bărăția) și de faimosul bulevard, despre care voi vorbi ceva mai încolo. Ridicată pe la 1895, prezenta spre stradă o latură toată în piatră, în timp ce, spre curte, se deschidea în formă de V, cu o spațioasă verandă,

care conducea spre cinci camere mari, cu plafoanele pictate, ca în palatele italienești. Patru dintre ele erau închiriate; chiria pe care o încasa, amărâtă rău, rămăsese singura sursă de câștig a Giuliei. (Statul comunist, care îi proteja pe chiriași și îi detesta pe proprietari, fixase prețuri maximale în bătaie de joc.)

În fața verandei se aflau curtea și, dincolo de ea, o grădină destul de mare, presărată cu flori, și cu doi peri uriași, între care se instala de regulă un hamac. Impresionante erau, prin dimensiuni, subsolul și pivnița, pe de o parte, podul și mansarda, pe de altă parte. De pod îmi era puțin frică, mai ales când se cufunda în întuneric și îmi puteam închipui tot felul de primejdii. Traversându-l, ajungeam la mansardă, amenajată pentru a fi locuită, pe o suprafață cam cât două camere reunite. Aici stătea peste vară tribul nostru.

Dacă, pentru toți ceilalți, mansarda era doar loc de înnoptat, pentru mine a însemnat infinit mai mult. Era un spațiu fermecat, care mă introducea în altă lume. Trebuie spus că Giulia nu arunca nimic. Depozita. În pod, în mansardă... Avea spațiu suficient pentru mai multe secole! Atât *La Belle Époque*, de dinainte de Primul Război Mondial, cât și perioada interbelică erau consistent reprezentate printr-o varietate de obiecte. Precum câteva imense pălării de damă

de pe la 1900. Pe mine mă preocupau însă nenumăratele cărți, reviste și ziare adunate claie peste grămadă. Almanahurile ziarului *Universul*, revista umoristică *Furnica*, celebră la vremea ei, nu mai puțin celebra revistă literară *Flacăra*, *Universul copiilor*, *Dimineața copiilor* și câte și mai câte. Erau și romane de senzație franțuzești, traduse și publicate în foileton de *Universul*, înainte de 1900 (de genul *Maiestatea sa banul* și *Alteța sa amorul*, de Xavier de Montépin). Printre ele, și ciclul *Muschetarilor* al lui Alexandre Dumas. Pe unele le-am citit de câteva ori. Mansarda de la Câmpulung a fost pentru mine o „mașină a timpului" care m-a propulsat în trecut. Momentul 1900 mi s-a impus ca punct de observație privilegiat. Aici se află cheia – dacă nu în totalitate, cel puțin în bună măsură – a pasiunii mele pentru istorie.

Nu-mi petreceam tot timpul în mansardă. Mai coboram și pe pământ. Făceam plajă și mă scăldam (cam rece apa!) în Râul Târgului, care taie orașul în două, sau hoinăream pe dealurile din jur. Nici munții nu erau departe. La câțiva kilometri de oraș se înalță falnic Mateiașul, cu silueta sa conică, perfectă imitație de vulcan. Mausoleul ridicat la poalele lui amintește de luptele grele care s-au dat aici în Primul Război Mondial. Mai departe, trecându-se prin Dragoslavele și Rucăr, poate cele mai frumoase sate

muscelene, se ajunge la Podul Dâmboviței și la defileul Dâmbovicioarei (după mine, cel mai impresionant defileu de pe întreg întinsul României). De aici se poate urca pe Piatra Craiului, masiv stâncos și dificil, recomandat doar celor care au cât de cât obișnuința muntelui; mă pot lăuda că l-am escaladat în câteva rânduri. După cum am urcat și pe Iezer, cam la aceeași distanță de Câmpulung, printre cele mai înalte vârfuri ale Carpaților, decorat sus, pe culme, cu un mic lac alpin. În sfârșit, mai departe de Câmpulung, aveam să urc – ca tot românul – și pe Bucegi, după cum am parcurs și întreaga creastă a Făgărașilor. Prietenul meu Radu mi-a fost tovarăș de drum în cele mai multe rânduri (ca și mine, locuia în Cotroceni și își petrecea verile la Câmpulung).

Cariera mea de „alpinist" s-a cam sfârșit însă când, la vârsta de 22 de ani, am rupt legătura cu Câmpulungul. Am rămas totuși, în adâncul sufletului meu, un om de la munte! Este, probabil, și o moștenire de familie. Strămoșii mei au plecat dintr-un oraș italian de munte și s-au stabilit tot la munte, în România. Peisajul perfect, din punctul meu de vedere, e cu cât mai multă stâncărie și păduri de brazi. Merge și marea, dar cu ceva stânci, dacă se poate. Altfel spus, Balcicul, nu Mamaia! De câte ori am ocazia, mai fac câte o mică recunoaștere pe defileul Dâmbovicioarei.

Mă remarcam, în excursiile mele, și ca fotograf amator. Fixam pe peliculă cele mai spectaculoase peisaje montane. Aveam un aparat german de dinainte de război, marca Zeiss, cu „burduf", perfectă unealtă preistorică, am zice astăzi, dar pe atunci încă destul de modern. Unele poze chiar că arată bine.

Fragmente de jurnal

CUM ÎMI PETRECEAM VREMEA LA CÂMPULUNG, la vârsta de șapte ani, scrie negru pe alb în „jurnalul“ meu. Iată câteva pasaje (necenzurate):

> „Duminică, 15-VII-1951: M-am dat în hamac, în pod am găsit un șoarice mort, și am udat florile.
> Luni, 16-VII-1951: M-am dat în hamac, am citit revistele pe care le-am găsit în pod și am udat florile.
> Luni, 16-VII-1951: Îmi place foarte mult la Câmpulung. Mă joc, ud florile și fac lecțiile cu mami.
> Marți 17-VII-1951: Am fost cu mami pe deal. Mami face plaje și lucrează și eu alerg la umbră și culeg flori. După masa stăm în grădină și facem lecțiile.

Vineri, 20-VII-1951: De dimineață merg cu mami și cu papa în bâlci. Trag la roată și câștig un ac de pălărie. Mă dau cu mami în călușei. Mami în trăsură și eu călare. Mă dau și pe biciclete. Apoi ne ducem pe Flămânda, vizităm biserica și ne plimbăm pe deal."

Da, bâlciul, era cât pe ce să-l uit. Era bâlci mare la Câmpulung în luna iulie, ținea o lună întreagă, momentul de vârf fiind sărbătoarea Sfântului Ilie, ziua de 20 iulie. Se îmbulzeau atunci și țăranii de prin satele înconjurătoare, femeile în frumoasele costume din Muscel, multe cu salbe din monede de aur la gât, găteala supremă! Se înșirau tot felul de tarabe, unde puteai cumpăra una sau alta, precum și jocuri de tot felul, te puteai „da" în călușei, în bărci, în scrânciob, în lanțuri..., puteai câștiga la „roata norocului", cu oarecare șansă, chiar și un ac de pălărie, cum am câștigat eu... Venea și un circ, având ca anexă o menajerie, cu animale exotice (cred că era și un leu), în mod vădit subnutrite, mai mult moarte decât vii, vedeta fiind, așa cum striga un băiat la intrare, cu voce cavernoasă, „hiena, care dezgroapă morții"; în treacăt fie zis, hiena nu arată prea bine nici în momentele ei cele mai bune, asta de la Câmpulung se înfățișa chiar ceva mai rău. Pe mine mă fascinau însă piticii, care executau diverse numere la circ. Era

o întreagă familie, iar unul dintre ei, Iliuță, se bucura de imensa mea simpatie, n-aș ști să spun de ce. Am fost foarte mândru când am reușit să schimb câteva vorbe cu el.

Maică-mea, să leșine, și nu alta, când i-am spus că au montat un scrânciob și au apelat la mine (eram și eu pe acolo, stăteam cu orele la bâlci) pentru a-i testa rezistența. Cert e că nu s-a prăbușit, de ce atâta supărare?

După-amiezile, de regulă, le petreceam cu toții în grădină, într-un *dolce farniente*. Din când în când, apărea câte un vizitator. Așa ne-am pomenit odată cu Dan Barbilian, matematicianul-poet, cunoscut în literatură sub pseudonimul Ion Barbu. Născut la Câmpulung, o cunoștea pe Giulia și a trecut s-o vadă. Cred că nu auzisem până atunci de el. Trebuie să fi avut puțin peste 60 de ani, mie mi s-a părut însă bătrân de-a binelea. Îl însoțea o tânără superbă, pe care a recomandat-o drept asistenta lui.

Tot în grădina din Câmpulung, în vacanța de după clasa a X-a, mi-am dat eu singur lecții de engleză. Mă plimbam ore în șir, de-a lungul și de-a latul grădinii, repetând cuvinte și fraze, în mână cu manualul interbelic de „engleză fără profesor" al lui I.A. Candrea. Rezultatul – cu adaosurile ulterioare – a fost mulțumitor; am ajuns să citesc bine englezește și să vorbesc „ceva mai prost".

Serile, în Câmpulung, era aproape obligatorie o plimbare în sus și-n jos pe bulevardul „Pardon". Nu-i mai știu denumirea oficială, dar toată lumea așa îi spunea. Înghesuiala era extremă în spațiul rezervat „pietonilor", câmpulungeni sau vilegiaturiști, iar înghiontelile, inevitabile, urmate de regulă de câte un politicos „pardon". Bunicul meu îmi povestea despre un cunoscut de-al lui care își botezase câinele „Popescu". Îl lăsa să se plimbe liber pe bulevardul Pardon, strigându-l din când în când, ceea ce îi obliga pe numeroșii Popești din zonă să întoarcă capul.

O treabă complicată era să ținem legătura cu cei rămași la București. Giulia nu avea telefon, și oricum nu se putea telefona direct. Așa că mergeam la oficiul telefonic din oraș și făceam comandă (de regulă pentru o convorbire de trei minute, ca să nu ne coste prea mult). Se putea aștepta până la două ore. Între timp, ne distram când telefonistele încercau să contacteze Brașovul. Strigau, nazalizând puternic (nu știu de ce): „Orașule, orașule..." „Orașule" era prescurtarea pentru „Orașul Stalin", noua denumire a Brașovului (între 1950 și 1960). Nimeni n-ar fi îndrăznit să-i spună Brașov altfel decât în intimitate: se putea lăsa cu urmări grave.

Ministrant la Bărăţie

TOT LA CÂMPULUNG S-A PETRECUT şi iniţierea mea religioasă. Parohul bisericii catolice era pe atunci părintele Trâncioveanu, de felul lui din Popeşti-Leordeni (lângă Bucureşti), unde se afla o comunitate destul de numeroasă de bulgari catolici. Era un om prietenos şi ştia să discute cu copiii. Ne purta şi în excursii, pe dealurile şi pe munţii din Muscel, copii şi părinţi laolaltă. Sub comanda lui, am efectuat primele mele drumeţii. Am fost atunci, în vara anului 1952, un mic grup de băieţi şi fete care am făcut cu el ore de religie, pregătindu-ne astfel pentru „prima împărtăşanie", eveniment care s-a petrecut pe 20 iulie. În vara următoare m-am pregătit să devin „ministrant", ceea ce însemna să-l ajut pe preot în efectuarea slujbei religioase. Din jurnalul meu, 30 iunie 1953: „Merg la părintele şi încep

să învăț latinește ca să ministrez. Apoi fac religie cu un grup de fete." Slujba, într-adevăr, se ținea în limba latină, potrivit unei tradiții multiseculare (între timp, s-a renunțat la latină, în favoarea limbilor naționale, ceea ce a făcut ritualul mai inteligibil, dar parcă lipsit de măreția și de unda de mister pe care le asigura limba latină, melodioasă și puternică totodată). Am învățat, așadar, pe dinafară pagini întregi de răspunsuri pe care urma să le dau preotului, fără a înțelege prea bine ce voiau să spună; nici părintele nu s-a ostenit să-mi explice ce însemnau ele pe românește; totul era ca o incantație, nu trebuia neapărat înțeles, poate se dorea chiar a fi dincolo de orice înțelegere, într-o zonă a purei transcendențe. Am ministrat cinci sau șase veri de-a rândul, strict la Câmpulung, la Bărăție. În București, mergeam la slujba religioasă, duminicile, la catedrala Sfântul Iosif, însă nu cu mare regularitate; și, oricum, ei își aveau ministranții lor.

Era încă teribil de conservatoare Biserica Catolică. Se considera a fi un păcat până și intrarea într-o biserică ortodoxă. Sau, dacă nu strict intrarea, pentru a o vizita, de pildă, ca monument istoric, în orice caz faptul de a te închina. Divorțul, iarăși, era un păcat care te arunca în afara Bisericii. Mamei mele i s-au interzis astfel spovedania și împărtășania. Ea a continuat să

fie credincioasă și să meargă la biserică (se ruga frecvent la Sfântul Anton și la Sfânta Tereza, sfinții ei preferați), însă pe „cont propriu". Culmea, când i-a murit cel de-al doilea soț, i s-a dat de înțeles că de-acum se putea întoarce în sânul Bisericii. „Trebuia pentru asta să moară un om?" a fost replica ei. Îmi place să cred că Dumnezeu a înțeles-o; până la urmă, dacă nu mă înșel, El decide.

În ceea ce mă privește, am avut câțiva ani de fervoare religioasă. Nu încălcam nici o regulă. Maică-mea mă lua uneori peste picior, ea, care avea propria relație cu Dumnezeu. „Tu ai mentalitate de protestantă, nu de catolică", îi spuneam în glumă, mai spre sfârșit. Eu am tendința fie să respect toate regulile, fie să nu respect nici una, în tot cazul nu să le respect pe jumătate. Aveam vreo 14 ani când am optat decisiv pentru libertate.

Se mai întâmplase ceva. Tocmai mă pregăteam să reiau – pentru a câta oară? – ciclul *Muschetarilor*, când un fulger din cer senin s-a abătut asupra proiectelor mele de lectură. Am aflat că un bun creștin – un bun catolic, în orice caz – nu citește orice îi pică sub ochi. De altfel, nu trebuia să-și bată prea mult capul: îi stătea la dispoziție temeinicul indice al cărților interzise: *Index librorum prohibitorum*. Părintele Trâncioveanu a avut la un moment dat ideea (nu prea strălucită) să

mi-l arate și să-l comenteze. M-am repezit, firește, să văd cum stau lucrurile cu Alexandre Dumas-tatăl. Nu stăteau bine – chiar deloc. Toată opera îi era interzisă! Una peste alta, timp de vreo doi ani, cât a ținut efectul *Indexului* asupra mea, nu m-am mai apropiat de romanele lui Dumas. Văzându-mi dezamăgirea, părintele a căutat să mă consoleze. „Există – m-a asigurat el – 2.000 de cărți bune, care merită citite." De unde o fi extras cifra asta de 2.000, n-am idee.

Zeci de ani mai târziu, am avut curiozitatea să mă uit mai atent pe *Index*. Se găsesc mai multe ediții la Biblioteca Academiei, ultima din 1938 (bănuiesc că pe aceasta din urmă o avea și părintele Trâncioveanu). Ei bine, „selecție" mai stupidă cu greu cred că s-ar fi putut face. Cardinalii, sau ce-or fi fost ei, cei care s-au ocupat de treaba asta, au rasolit-o masiv. Lasă impresia că nu știau altă limbă străină decât franceza; oricum, pe autorii francezi le căşunase, dar rău de tot. Toți marii romancieri, interziși, cu toate cărțile lor: Balzac, Zola și așa mai departe. Victor Hugo, iertat pentru poezie, dar interzis ca romancier (atât *Mizerabilii*, cât și *Notre-Dame de Paris*). În schimb, nici urmă de scriitor rus, englez sau american. Să fi fost cu toții chiar atât de „ortodocși" (sau de catolici)? Nu figurează în *Index* nici *Originea speciilor* a lui Charles Darwin, nici *Capitalul* lui Karl Marx, cu siguranță mai

primejdioase pentru religia creștină decât isprăvile muschetarilor.

Slavă Domnului, în 1965 papa Paul VI a abolit acest neinspirat și abuziv repertoriu. I-am luat-o totuși înainte. La vârsta de 14 ani mă detașasem complet de orice opreliște de lectură. Așa că l-am recitit pe Dumas fără să mai am sentimentul vreunei vinovății. Sper că, odată cu aruncarea la coș a *Indexului*, mi-a fost iertat și păcatul.

Salut voios de pionier!

SPRE SFÂRȘITUL CLASEI A II-A am devenit pionier. Cu derogare, aș zice, date fiind bunele mele rezultate la învățătură, altminteri această „promovare" se petrecea în clasa a III-a.

Din jurnalul meu:

> „Vineri, 22 mai 1953: Pe mine și pe Mircea ne va face pionieri. Suntem singurii din clasă. Din alte clase sunt încă nouă.
> Sâmbătă, 23 mai 1953: Și astăzi mergem la școală unde ne vorbește instructorul despre ce trebuie să facem când vom fi pionieri.
> Luni, 25 mai 1953: Ne ducem la școală unde instructorul ne pregătește să ne facă pionieri. Cheche [bunica mea] îmi face cado costumul de pionier.

Marți, 26 mai 1953: Este ziua când ne face pionieri. Trebuie să sărutăm cravata. Mircea sărută și steagul."

Costumul pionieresc consta în pantaloni bleumarin și cămașă albă. La gât, cravata roșie. N-am reușit, până la sfârșit, să-i fac nodul ca lumea. Mi-l aranja bunica mea când plecam la școală. Pionierii, când se întâlneau, se salutau între ei, ridicând mâna deasupra capului și spunând „Salut voios de pionier". Iar răspunsul era „Sunt gata întotdeauna". Trebuiau să fie în toate un exemplu... și așa mai departe.

Eram în clasa a V-a când am fost supus unui aspru rechizitoriu în fața întregii clase. Nu-mi amintesc ce făcusem sau ce aș fi putut să fac. Cred că eram mai curând vinovat pentru ceea ce nu făcusem. M-a urmărit multă vreme acuzația că nu mă integrez în colectiv, că nu-i mobilizez suficient pe ceilalți... Chestii de acest gen, acuze în fond adevărate. Da, mărturisesc, nu m-am integrat niciodată bine în colectiv. În comunism, aceasta era, categoric, o deficiență. Critica și autocritica trebuiau să funcționeze fără încetare, culminând, în situațiile grave, cu adevărate campanii de „demascare". Cel mai mult se aștepta de la tine „autocritica": să te faci singur cu ou și cu oțet. Nici treaba asta n-am reușit-o vreodată. Nu mai

ştiu ce s-a spus atunci împotriva mea. Cert este că am fost aspru admonestat şi (asta o ţin minte) instructorul a promis că la primul motiv de nemulţumire se va scrie despre mine – şi nu laudativ – în revista pionierilor, *Cravata roşie*.

Mărturisesc că nu m-am simţit foarte bine. Mă gândesc însă acum cât de imbecili şi cât de spălaţi ei înşişi pe creier puteau să fie oamenii aceştia, bătându-şi joc de sufletul unui copil de 12 ani!

Episodul n-a avut nici o urmare. Ce vreţi, era doar parte a unui ritual! Aşa se face că, în clasa a VII-a (ultima din ciclul elementar), am ajuns nici mai mult, nici mai puţin decât preşedinte de unitate, adică mai mare peste toţi pionierii de la Şcoala 154. Bănuiesc că pe baza rezultatelor de la învăţătură, fiindcă alte calităţi specific pionereşti mă îndoiesc să fi căpătat între timp. Colac peste pupăză, m-au primit atunci, iarăşi cu derogare de vârstă, şi în UTM, adică în Uniunea Tineretului Muncitoresc (UTC-ul, Uniunea Tineretului Comunist, de mai târziu). O carieră politică de toată frumuseţea!

Jocuri

CARTIERUL COTROCENI era un excelent teren de joacă. Nu prea treceau mașini, nici lume prea multă, așa că străzile erau ale noastre. Când ne adunam în număr mai mare, de prin diverse curți, era tocmai bine pentru a ne căuta și a ne fugări unii pe alții, în competiții precum „v-ați ascunselea“, „hoții și vardiștii“ sau „uliii și porumbeii“.

În cerc mai restrâns jucam „capace“: cu capace de la sticlele de bere, cele mai valoroase fiind socotite cele de la berea est-germană, Radeberger, dacă nu mă înșel. Regret, dar nu vă pot comunica regulile jocului: le-am uitat complet.

Țin însă foarte bine minte cum jucam „țările“. Ce joc pasionant! Aveai nevoie doar de un petic de pământ, de un solid cuțit de bucătărie și, desigur, de pantofii din picioare. Cu vârful cuțitului se desena pe pământ un dreptunghi oarecare,

împărţit apoi în tot atâtea ţări câţi competitori erau. Aruncam pe rând cu cuţitul, în aşa fel încât să se înfigă în pământ, şi, în funcţie de direcţia tăişului, tăiam o halcă din ţara atacată, pe care o anexam, ştergând cu talpa pantofului vechile frontiere. Şi tot aşa, până când unul dintre jucători reuşea să pună stăpânire peste tot teritoriul celorlalţi. Mai ceva decât consecinţele Pactului Ribbentrop–Molotov! Ne distram cu „ţările“ ore în şir. Totul avea însă şi un cost, cuţitele nu rezistau la nesfârşit, astfel încât cele mai bune cuţite de bucătărie s-au dus pe apa sâmbetei, ceea ce a provocat oarecare proteste din partea adulţilor. Nici pantofii, cu care tot ştergeam „frontierele“, nu rezistau mai bine: apăreau repede găuri în tălpi. Credeţi-mă însă că merita; era captivant, sau poate că doar aşa ni se părea nouă atunci!

Mă mai pasiona un joc, dar pe acesta nu-l practicam cu copiii, ci cu bunicul meu. Era jocul de table: el mă învăţase şi cu el mă antrenam din când în când. În ceea ce-l priveşte, era socotit ca o autoritate în domeniu. Îl vizitam destul de des la cancelaria Arhiepiscopiei Catolice (lângă catedrala Sfântul Iosif), unde lucra în acei ani. De regulă, la ora 12 (sau poate puţin mai târziu), cei câţiva angajaţi trăgeau obloanele şi se apucau de treabă, adică de table. Eu chibiţam. Mă mai lăsa bunicul, din când în când, să joc o

linie, în contul lui. Era o afacere serioasă, între profesioniști, și pe bani, pe deasupra: un leu linia, doi lei „marțul“, trei lei partida. Bunicul meu mai și pierdea, dar de regulă câștiga. Își mai rotunjea puțin salariul, care nu era prea generos.

Mamei mele i-ar fi plăcut să mă vadă ceva mai „sportiv“ decât eram în realitate. După ea, n-aș fi făcut suficientă mișcare. Așa se face că mi-a cumpărat o pereche de patine – și am ajuns să patinez, dacă îmi amintesc bine, pe lacul din Cișmigiu, transformat iarna în patinoar. Oi fi patinat de vreo zece ori, cu siguranță nu mai mult.

Într-o măsură mai mare m-am atașat de bicicletă (primită cadou din partea ambilor părinți). Alergam cu ea prin cartier, dar am făcut și unele excursii mai lungi, în afara Bucureștiului, împreună cu un coleg de liceu. Punctul cel mai îndepărtat atins a fost la Călugăreni (la mijloc de drum între București și Giurgiu), cu scopul de a vedea teatrul faimoasei bătălii din 1595.

Cărţi, teatre, muzee, filme...

N-AM CITIT, DECÂT CU TOTUL ÎNTÂMPLĂTOR, de-a lungul anilor '50 literatură comunistă sovietică sau românească. (Când am scris, decenii mai târziu, cartea despre *Mitologia ştiinţifică a comunismului*, a trebuit să recuperez un considerabil handicap pe care îl aveam în această privinţă.) M-a uimit o colegă, din aceeaşi generaţie cu mine, când mi-a povestit cât de tare o impresionase cartea lui A. Fadeev *Tânăra gardă* (cu lupta „comsomoliştilor" împotriva ocupantului german) şi cum se juca cu prietenii săi pe teme preluate din acest roman. Nici până azi n-am citit-o şi sunt slabe şanse s-o citesc vreodată. La fel, toate celelalte. N-am primit în acest sens vreun cuvânt de ordine în familie. Era, pur şi simplu, atitudinea noastră naturală, „instinctivă", aceea de a nu ne atinge de produsele „culturale" comuniste.

Intelectualii francezi ai anilor '50, cărora comunismul le intrase în sânge, numeau, cu dispreț, acest gen de atitudine „anticomunism primar"; cu alte cuvinte, respingi comunismul înainte de a căuta să afli despre ce este vorba. Îmi asum păcatul: am fost și am rămas un anticomunist primar. Poate fiindcă iubesc libertatea mai mult decât lipsa libertății (aceasta din urmă, atât de frumos explicată de unii filozofi prin formula „Libertatea este necesitatea înțeleasă"; altfel spus, ești pe deplin liber atunci când înțelegi că n-ai cum să fii liber).

Din fericire, literatura disponibilă nu se rezuma la „realismul socialist". Mai era, slavă Domnului, ceea ce se numea „realismul critic", reprezentat de acei scriitori („critic realiști") care demascaseră la vremea lor relele capitalismului, e drept, fără să aibă capacitatea de a le înțelege cauzele adânci și cu atât mai puțin de a găsi soluții; înțelegerea deplină a lucrurilor era rezervată literaturii realist-socialiste, pe care cei vechi n-au avut șansa s-o mai apuce (și să scrie romane precum fascinantul *Mitrea Cocor* al lui Mihail Sadoveanu). Fapt este că, în timp ce scriitorii contemporani ai lumii occidentale erau complet ignorați, clasicii de secol XIX au avut parte de traduceri relativ numeroase și, trebuie recunoscut, de o calitate mult mai bună decât prea comercialele traduceri din perioada interbelică:

explicabil prin controlul mai strict din partea responsabililor culturali, ca și prin faptul că multe persoane cultivate, în lipsa altor debușee, se orientaseră spre traduceri. Era și o colecție, îngrijit prezentată, „Clasicii literaturii universale". Tirajele depășeau adesea 20.000 de exemplare.

În ceea ce mă privește, aveam câteva titluri care mă fascinau. *Muschetarii* lui Dumas, desigur, pe care i-am tot pomenit (marele roman al prieteniei), ca și *Contele de Monte-Cristo* (marele roman al răzbunării). La fel, „călătoriile extraordinare" ale lui Jules Verne, din care s-au publicat vreo 15 titluri în anii '50. Intram deseori în librării, în speranța că voi găsi un titlu nou. *Insula misterioasă* era romanul meu preferat (la concurență cu *Muschetarii*). Dar și *Copiii căpitanului Grant*, sau *Douăzeci de mii de leghe sub mări...*, sunt multe pe care le-am citit și răscitit. Am fost mai târziu întrebat cum de mi-a venit ideea să scriu o carte despre Jules Verne. Iată, de aici: trebuia să-i mulțumesc într-un fel. Printre autorii preferați se afla și Mark Twain, în primul rând *Aventurile lui Tom Sawyer*, cu urmarea sa, *Aventurile lui Huckleberry Finn* (am ediția în față: apărut în 1954, tiraj – 20.000 de exemplare). Mi-a plăcut dintotdeauna nu atât literatura umoristică, unde prea mult umor sfârșește prin a obosi, cât literatura impregnată cu o doză rezonabilă de umor. Să nu-l uit pe Charles Dickens,

ale cărui principale romane, *Pickwick*, *David Copperfield*, *Oliver Twist*, le-am citit în aceeași perioadă. Cu Balzac, îmi pare rău, nimic de făcut: l-am încercat în câteva rânduri, cu gândul că poate la mine e ceva ce nu merge, dar prea nu a mers de fiecare dată; oricum, are, sau măcar a avut, mulți cititori, așa că se poate dispensa de mine. Cam așa arată „primul etaj" al formației mele literare.

Mergeam destul de des și la teatru, era pasiunea mamei mele. I-ar fi plăcut să fie scenografă, nimeni n-o îndrumase însă, la momentul cuvenit, într-o asemenea direcție. Avea un „ochi artistic" foarte sigur și desena frumos (spre deosebire de mine, care nu sunt în stare să trag o linie ca lumea). Una peste alta, am văzut destule piese în anii '50, nici una, firește, din literatura proletară a epocii, ci piese clasice ale repertoriului românesc și universal; de la *Fântâna Blanduziei* la *Regele Lear*. Era încă generația marilor actori interbelici: Lucia Sturdza-Bulandra, George Vraca, Gheorghe Storin...

Tot mama mea m-a purtat prin muzee. Îi plăcea mult pictura și mi-a transmis și mie această înclinare. Când am început să ies în străinătate, primul lucru pe care îl făceam, oriunde m-aș fi aflat, era acela de a merge țintă spre muzeul de artă.

Fiindcă veni vorba de muzee, până la vârsta de 14 ani am frecventat asiduu Muzeul de Istorie

Naturală „Grigore Antipa". Până într-o zi, când aproape mi s-a făcut rău. Brusc, n-am mai putut să suport mirosul specific și imensa adunătură de animale moarte. De 60 de ani n-am mai intrat la „Antipa". Un muzeu de altfel excelent!

Se mergea, în vremurile acelea (încă fără televiziune), destul de des la cinematograf. Aveam și cinematograful nostru de cartier: „Aurel Vlaicu" îi spunea, chiar lângă podul Cotroceni. Cea mai mare parte a filmelor, evident, erau sovietice, mai bune sau mai rele, n-am cum aprecia acum. Taică-meu a avut o perioadă când mă tot scotea la cinema. Găsesc o lungă însemnare în jurnalul meu, la data de 4 august 1952: „Papa mă duce la filmul *Căpitan la 15 ani*, film sovietic după romanul lui Jules Verne." Se vede că mi-a plăcut foarte mult, fiindcă urmează un rezumat al filmului, așa cum l-am înțeles eu, pe nu mai puțin de trei pagini (cam naiv, dar, ce să-i faci, aveam doar opt ani).

Filmele occidentale nu erau cu totul absente, dar veneau foarte puține. Printre ele, de preferință, filme italienești, din valul „neorealist", cu regizori, mai toți, comuniști, care înfățișau o foarte tristă Italie. Dar chiar din ele se putea vedea că trista Italie arăta mai bine decât vesela Românie. *Nu e pace sub măslini*, așa suna un titlu, cu „luptă de clasă" din belșug, evident „sub măslini". Se mai putea vedea și câte un film

franțuzesc; mi-l amintesc – l-am văzut de câteva ori – pe Gérard Philipe, în *Fanfan la Tulipe*, amuzantă comedie de „capă și spadă". Și, în registrul pur comic, primul film cu Louis de Funès: *Nevăzut, necunoscut*. S-a putut vedea, la mai mulți ani după producția filmului, și foarte clasicul *Hamlet*, cu Laurence Olivier. Ca și o spirituală comedie englezească: *Râsete în paradis*, nu mai știu de cine și cu cine...

Nici unul însă, dintre titlurile pomenite, nu s-a bucurat de imensul succes public pe care l-a atins filmul indian *Vagabondul*, cu Raj Kapoor în rolul principal: o poveste lacrimogenă, presărată cu cântecele așijderea, care a mers la inima multor români. Faimosul refren *Avaramu* a intrat în „cultura populară", și putea fi auzit frecvent pe străzile din București: „Avaramu... Sunt vagabond și sunt hoinar, și n-am un ban în buzunar... avaramu..." Firește, și eu am văzut filmul, și îmi sună și acum în urechi obsedanta melodie.

Profesorii de la 154

DIN CLASELE PRIMARE nu-mi amintesc prea multe. Mai bine conturate sunt amintirile odată cu trecerea în ciclul gimnazial (din clasa a V-a până într-a VII-a).

Iată-i pe profesori, sau mai bine zis pe profesoare, fiindcă bărbați erau puțini în corpul didactic al școlii. La română, doamna Lascăr, masivă și vijelioasă, scotea și ea ce putea dintr-o literatură română teribil amputată. Mai rămăseseră dintre cei vechi doar câțiva scriitori clasici, precum Alecsandri, Eminescu sau Caragiale, și aceștia trecuți prin filtrul proletar și deformați considerabil. Golurile rămase fuseseră acoperite de nume precum D. Neculuță (poetul-cizmar), Alexandru Sahia sau A. Toma, scoși din neant și retrimiși tot acolo după un deceniu de celebritate (pe care am avut „șansa“ să-l apuc și eu).

Uzina vie a lui Al. Sahia, o povestioară oarecare, devenise piesă centrală a literaturii române. Doamna Lascăr ne-a mai învățat și mici „trucuri" literare, de pildă cum se face o compunere în jurul unei opere literare. Mai întâi, trebuie enunțată *tema*, după care se rezuma *cuprinsul*, iar apoi venea la rând *ideea*; și mai erau câteva puncte, pe care în ruptul capului nu mi le amintesc. Începutul și sfârșitul să fie cât mai reușite, spunea ea. Restul contează mai puțin. Doamnei Lascăr îi datorez și faptul că știu pe dinafară multe texte, inclusiv în proză, pe care ne punea să le învățăm pe de rost, și întipărite mi-au rămas în minte, precum „Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările lăsate de domnul pe pământ..." (verificați și veți vedea că n-am greșit prea mult).

Învățam și limba rusă. Era singura limbă străină care se preda înainte de liceu, începând chiar din clasa a IV-a (ultima clasă primară). Opt ani la rând de limbă rusă s-au soldat, în ceea ce mă privește, cu un rezultat aproape nul. De fapt, cred că puțini sunt elevii de atunci care să o fi învățat temeinic. Pentru unii, inclusiv pentru mine, neînvățarea limbii ruse a însemnat și un fel de rezistență pasivă, nu față de marea literatură rusă, ci față de invazia stalinistă a României, de înlocuirea, în fond, a francezei și

germanei, ca limbi de cultură, cu limba marelui frate de la Răsărit. Doamna Galin, profesoara de rusă, era însă, în chip paradoxal, cea mai delicată și mai „stilată“ dintre profesoarele școlii; n-am idee cum a ajuns la o asemenea specializare.

Geografia însemna doamna Gore. Micuță și lesne inflamabilă. De la bun început, fără să vreau, am avut cu ea un mic incident. Purta cu sine un băț, căruia îi zicea „indicator“, cu care arăta la hartă. Atât ne-a tot explicat teoria și practica indicatorului, încât mi s-a imprimat convingerea că e un instrument extrem de sofisticat, care pretinde o mare abilitate în mânuirea lui. Așa că, atunci când mi-a venit rândul să-l folosesc, m-am cam fâstâcit și, în loc să-l țin în mâna stângă, dinspre hartă, l-am ținut cu dreapta, într-o poziție socotită de profesoară absolut scandaloasă. Drept urmare, am înhățat un 3 (nota maximă fiind pe atunci 5). Mamei mele, îngrijorată de slabele mele competențe geografice, i-a explicat, revoltată, la o ședință cu părinții: „Nu știe să țină indicatorul!“ În schimb, de la doamna Gore țin minte până astăzi o definiție a geografiei pe care a trebuit încă de la început s-o învățăm cuvânt cu cuvânt: „Geografia este știința care studiază forma și mărimea Pământului, mișcările Pământului, alcătuirea Pământului și cele patru învelișuri ale Pământului și legătura dintre ele.“ Ne-a explicat mult mai

târziu cum stă treaba cu învelișurile. Până atunci, definiția și-a păstrat o notă de mister.

Științele naturii le preda doamna Dinu. Parcă văd și acum în fața ochilor planșele care înfățișau realizările lui Miciurin, genialul grădinar rus, transformator al naturii: mere fenomenale, prune aidoma și așa mai departe. Marea preocupare a profesoarei era însă „colțul viu“ (expresie care sună cam aiurea în românește, bănuiesc că se tradusese din rusă), una peste alta, un mic spațiu cu diverse plante, poate și cu ceva peștișori și vreo mică broască țestoasă... Ca să-l mențină în viață, ne cerea din când în când câțiva bănișori.

Cu privire la doamna Stoica, profesoara de istorie, mă mărginesc să remarc că avea o foarte bună impresie despre mine. Când am încheiat clasa a VII-a (și, odată cu ea, întregul ciclu gimnazial), mi-a oferit două cărți, pe una din ele punând următoarea dedicație: „Distinsului elev Boia pentru excepționale merite la învățătură și purtare.“ O am și acum – e cartea publicată de Constantin C. Giurescu în 1957, prima, cred, după ieșirea lui din închisoare: *Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*.

Matematica nu ajunsese încă să mă terorizeze – dar nu mai era cale lungă până acolo. Cu

doamna Marcu, în clasa a VI-a, am făcut chestii de statistică, de geometrie, de mai știu eu ce, încă pe înțelegerea unui creier atât de puțin matematic ca al meu. În clasa a VII-a, lucrurile s-au mai complicat o țâră, adăugându-se la dificultățile materiei și ideile fixe, nu multe, dar bine înșurubate, ale noului profesor, Savastru, cred, pe numele lui. „Ce vă faceți, doamnă, dacă nu reușește să intre la liceu?“ o încuraja periodic pe mama (pentru liceu se dădea un examen de admitere, la română și la matematică). Ca să nu ratăm cumva examenul, ne-a dat în vacanța de primăvară, ca antrenament, nu știu dacă mai multe sute sau mai multe mii de probleme de rezolvat. A fost cea mai chinuită dintre vacanțele mele. Timp de două săptămâni, am lucrat pe brânci la rezolvat probleme, de dimineața până seara.

În familie

ÎN CASĂ NE TOT ÎNMULȚEAM. Mătușa mea se recăsătorise, iar rezultatul s-a concretizat în cei doi veri mai mici ai mei. Până la urmă, de la patru persoane inițial, s-a ajuns la vreo zece. Ne cam călcam pe picioare. Dar mai bine așa decât să fi rămas vreo cameră liberă, care să fie repartizată cuiva cu totul străin de familie, așa cum s-a întâmplat în multe case.

Jena financiară a fost la noi o condiție permanentă. Venitul „global" al familiei era la limita sărăciei. Expertizele grafice ale mamei mele mai astupau unele găuri, dar nu de ajuns. Ne sărea în ajutor *talciocul*, imens teren viran la margine de București, unde unii veneau să vândă, iar alții, firește, să cumpere. Regimul comunist a permis un timp acest tip de comerț, cu totul „neoficial". Am însoțit-o și eu pe mama

în câteva rânduri. S-au dus din casă, încetul cu încetul, o mulţime de porţelanuri, de servicii de masă..., contra unor sume, cred, destul de modeste. Se făcea schimb de „elite": unii îşi goleau casele, alţii şi le mobilau.

Teribilă era nesiguranţa vieţii. Oricine putea fi dat afară din slujbă (ceea ce i s-a întâmplat şi mamei mele) sau să fie arestat, sau cel puţin anchetat. Îmi ajungeau la urechi discuţii – frecvente – pe tema arestărilor. Mulţi au păţit-o din pricina lipitorilor lui Stalin, inclusiv Mario, fratele mai mic al bunicii mele, care a petrecut aproape un an în puşcărie, fără judecată. (În buletinul medical care a precedat anunţul morţii lui Stalin, se menţiona că geniul popoarelor avusese parte de un tratament cu lipitori: prilej de glume pe seama performanţelor ştiinţei sovietice – şi de arestări în consecinţă.)

Încă se mai punea nădejdea în americani. Iar mijlocul de informare era radioul, îndeosebi posturile Europa Liberă şi Vocea Americii. Ascultarea lor presupunea însă nervi tari şi perseverenţă, întrucât erau bruiate cumplit, vocile fiind acoperite de zgomote ascuţite, care aproape îţi spărgeau timpanul. Din când în când, se mai desluşea câte ceva. Campionul acestui tip de sport radiofonic era Victor, cel de-al doilea soţ al mamei, locotenent-colonel (încă) în armata comunistă, dar anticomunist „visceral". Mi-l amintesc

în timpul revoluției din Ungaria (1956), cum se agăța de fiecare detaliu pentru a nu accepta o înfrângere care devenise inevitabilă odată cu invazia sovietică și lipsa de reacție (alta decât cea verbală) a Occidentului.

Se adăuga și frigul. Cam dârdâiam iarna. Rația de lemne era limitată, și banii, pentru a mai cumpăra lemne la liber, de asemenea limitați. Cum lemnele se prezentau de regulă sub forma unor butuci imenși, trebuiau sparte cu toporul, misiune asumată de bunicul meu, uneori cu colaborarea mea. Da, am spart și eu lemne: un sport, de altfel, cât se poate de sănătos. (Gladstone, parcă, omul politic britanic, se relaxa în acest fel.) Apoi, intra în acțiune bunica mea, care aprindea și întreținea focurile din sobe. Rezultatul era un frig moderat: asta, cât timp aveam lemne!

Între „focuri", bunică-mea mergea și la piață, încercând și până la urmă reușind să încropească masa pentru toți „locatarii". Scotea până și un desert (din „materii prime" adesea discutabile), ba chiar, dimineața, când făcea planul de bătaie, desertul era cel dintâi luat în considerare. Masă fără desert nu era de conceput!

Nimic mai sănătos decât fumatul

ERAM ÎN CLASA A II-A SAU A III-A (așadar aveam cel mult zece ani) când un coleg m-a întrebat dacă fumez. „De unde ai scos-o?“, i-am dat replica. „Îți miros hainele a tutun.“ Miroseau teribil, asta e sigur. N-am pus în viața mea o țigară în gură. Nu m-a interesat. „Cum, nici o țigară, măcar să vezi cum e?“ Nu, nici una. Ține probabil de psihologia mea. Când mă interesează ceva, mă interesează cu adevărat, până la obsesie. Și invers, când nu mă interesează, nu mă interesează nici cât negru sub unghie. Câțiva ani mai târziu, m-a consultat un doctor, pentru o nimica toată. M-a luat tare de tot: „De ce fumezi, tinere?“ Aveam gâtul puțin iritat. „Nu fumez“, i-am răspuns. „Nu fumează“, a confirmat și mama mea. „Doamnă, nu-l luați pe garanție“, i-a replicat, sever, medicul.

Da, că voi fi sau nu crezut, n-am fumat nicicând. Dar că hainele îmi erau impregnate cu miros de tutun, asta e în afară de orice dubiu. Și poate tot tutunul îmi iritase puțin căile respiratorii. În casă se fuma într-o veselie. Bunicul meu pretindea că ar da gata o sută de țigări pe zi. Asta ar însemna, socotind zece minute de țigară, 16-17 ore de fumat neîntrerupt. Exagera. Cred că fuma cam 60. Țigări Mărășești, printre cele mai ieftine, dar nu atât de dragul economiei, ci fiindcă erau mai tari decât altele.

„Domnule doctor, l-a întrebat mama mea pe medicul familiei, la scurt timp după nașterea mea (același doctor care o sfătuise să nască acasă, nu la maternitate), domnule doctor, spuneți-mi, în casă se fumează, e în regulă sau e rău pentru copil?“ „Nu vă faceți griji, doamnă, a venit răspunsul. Nu-i face nici un rău fumul de țigară.“ Mai târziu, când am abordat, într-una dintre cărțile mele, „mitul longevității“, m-am lămurit că doctorul vorbea atunci „corect“, în spiritul epocii. Într-adevăr, în anii interbelici, tutunul era considerat inofensiv, ba chiar mai curând bun decât rău. Tatăl meu, ca și mine, n-a fumat niciodată. Maică-mea fuma cu totul ocazional, câte o țigară la două săptămâni, la o cafea sau la o șuetă cu vreo prietenă. În schimb, mătușa mea, Lidia, fuma temeinic, cel puțin un pachet zilnic. Tabăra fumătorilor s-a consolidat odată

cu intrarea în familie a lui Victor, cel de-al doilea soț al mamei mele. Era cam de calibrul bunicului, cu alte cuvinte, tot 60 de țigări pe zi, și tot Mărășești. Una peste alta, se ardeau în casă vreo 150 de țigări pe parcursul a 24 de ore. Și Corneliu, și Victor au murit de cancer pulmonar; cel dintâi la 76 de ani, al doilea, mult mai tânăr, la 58 de ani. Eu, deocamdată, supraviețuiesc.

O carieră zbuciumată

MAMA URMASE, DUPĂ ABSOLVIREA FACULTĂȚII, mai precis între 1943 și 1947, cursurile Școlii de Arhivistică, susținându-și lucrarea de diplomă în 1948 (cu tema *Autografe românești din perioada de tranziție a alfabetului chirilic la cel latin*). S-a angajat în 1948 la Arhivele Statului, ca paleograf și arhivist pentru documente vechi românești. În iunie 1952 a fost dată afară, fără vreun motiv anume. N-or fi ajutat-o nici originile italienești. Se putea consola cu gândul că „datul afară" devenise în acei ani o adevărată instituție.

S-a văzut atunci cât de bine i-au prins stenografia și grafologia. A ținut nenumărate cursuri de stenografie: erau foarte solicitate. Cel mai durabil a fost la Casa Centrală a Armatei, între 1953 și 1957. În același timp, colabora, ca expert grafic, cu mai multe instanțe judecătorești. Am

în față lista „rapoartelor de expertiză“ pe care le-a efectuat: sunt nu mai puțin de 103, unele la București, altele la Curtea de Argeș, Câmpulung-Muscel, Vatra Dornei... Nu erau plătite rău; în 1958–1959 apar sume, pentru o expertiză, între 200 și 400 de lei (în condițiile în care un salariu mediu era, cred, de aproximativ 1.000 de lei). S-a ferit cu succes de expertizele solicitate în anchete politice. Cazurile la care a lucrat erau în principal legate de moșteniri și testamente. O singură dată s-a aflat în fața unei persoane arestate pe motiv politic. Scrisese manifeste împotriva regimului, sau cam așa ceva. A dat ochii cu cel în cauză când a fost pus să dea o probă de scris. Era limpede ca lumina zilei că el, și nu altcineva, scrisese textele incriminate. Raportul întocmit de mama mea susținea însă că probele nu erau concludente. Să fi fost de ajuns pentru a fi eliberat? Mă îndoiesc: justiția comunistă era mai înclinată să condamne decât să achite.

Câțiva bani mai ieșeau și din felicitările pe care le confecționa pentru diverse ocazii (Crăciun, Anul Nou, Paște), ca și din mărțișoarele, lucrate cu multă migală, pentru 1 martie. Toate arătau foarte bine. Din păcate, clientela era limitată; le plasa prin cunoscuți. Câte talente putea să aibă!

Părinții mei au divorțat în 1953. În anul următor, mama s-a căsătorit cu Victor Ionescu. Era ofițer de carieră, prinsese războiul de la început

până la sfârșit, și pe frontul de est, și pe cel de vest. În 1947 a fost trecut în rezervă, ca mulți alți militari din vechea armată. Între timp, absolvise și Facultatea de Drept. S-a angajat la Arhivele Statului; acolo a cunoscut-o pe mama mea. În 1952 a fost rechemat în armată, cu gradul de maior, devenind peste un timp locotenent-colonel. Se înființaseră catedre speciale pentru pregătirea militară a studenților și, cu oarecare înțelepciune, s-a apelat pentru această treabă la militarii „de pe vremuri", considerați pe drept cuvânt mai la locul lor în mediul universitar decât semianalfabeții făcuți ofițeri peste noapte. Pe lângă cursurile din timpul anului, studenții erau convocați și vara, și s-a întâmplat, câțiva ani la rând, să fie chiar la Câmpulung. Victor mă lua din când în când cu el, ca să urmăresc „jocurile de război" de pe platoul Gruiului; am fost odată și la un exercițiu de noapte. Povestea s-a isprăvit în 1958, când cei chemați cu câțiva ani înainte au fost din nou dați afară (se vede că regimul își pregătise între timp cadre mai sigure printre noii ofițeri). Așa că Victor s-a trezit pensionar, cu o pensie de 1.000 de lei pe lună, la vârsta de 45 de ani. Ca să facă totuși ceva și să mai câștige un ban, a lucrat în anii următori ca instructor la brigăzile artistice din diverse întreprinderi, cu denumiri suficient de amuzante pentru a merita să fie pomenite: „Cooperativa

Igiena“, „Foarfeci și Bricege“, „Bumbăcăria Jilava“, „Zarea“, „Vin-Alcool“... Regimul comunist ținea cu tot dinadinsul ca fiecare întreprindere sau instituție să aibă propria brigadă artistică. De aici s-a ajuns mai târziu la faimosul festival Cântarea României...

În paralel, Victor s-a pus și pe scris. Era, s-o spunem drept, puțin „grafoman“ (tot ce-i trecea prin cap trebuia să se coboare și pe hârtie). Cert e că între 1958 și 1962 a produs nu mai puțin de vreo 70 de schițe și șase-șapte piese de teatru. N-am idee care va fi fost valoarea lor literară, cert e însă că nici editurile, nici teatrele la care apelase nu le-au acceptat. Nu e de mirare că Zaharia Stancu, pe atunci director al Teatrului Național (și, oricum, personaj cam antipatic de felul lui), a devenit oaia lui neagră. Cu ce consecințe, se va vedea.

Între timp, mama reușise să se angajeze – în 1958 – în calitate de colaboratoare externă (cu 900 de lei pe lună) la Biblioteca Academiei, secția manuscrise. Îi era recunoscătoare lui Tudor Vianu, pe atunci directorul Bibliotecii, care a acceptat-o prompt și fără să-i caute nod în papură. În fapt, fără a minimaliza bunăvoința lui Vianu, e clar că dezlegarea venea mai de sus. Se dăduse „liber“ la recuperarea unor persoane competente în diverse domenii. Iar mama mea, în domeniul ei, scrierea chirilică, era inegalabilă. Așa că a

lucrat un timp la manuscrise, locul care i-a plăcut cel mai mult din întreaga sa carieră. Până la urmă totuși, a renunțat, acceptând, în toamna anului 1959, propunerea care i s-a făcut de a fi angajată, ca profesoară de stenografie, la Școala Postliceală de Stenodactilografie și Secretariat. Era o situație mai sigură, cu un salariu mai bun, cu vacanțe mai mari... Aici și-a încheiat, două decenii mai târziu, „multipla" carieră. A făcut parte dintr-o generație de intelectuali care ar fi urmat să intre în carieră – într-o carieră *normală* – exact atunci când s-a instaurat comunismul. Priviți cu neîncredere (veneau din „vechea" Românie), prea puțini dintre ei au reușit să se afirme în domeniul pentru care se pregătiseră. E marea generație sacrificată, cei care aveau puțin peste 20 de ani când a venit comunismul peste ei, și deja 70 de ani când au scăpat de comunism, dar între timp se scursese și viața lor.

Unde sunt zăpezile de odinioară?

„OÙ SONT LES NEIGES D'ANTAN"? Avea dreptate François Villon. În anii '50, iarna la București era albă de la început până la sfârșit. Ningea abundent, temperaturile rămâneau constant sub zero grade, iar circulația mașinilor – mai trecea câte una așa, din când în când – nu era de natură să afecteze stratul de zăpadă. În Cotroceni, ultimele pete de zăpadă cedau târziu, sub soarele primăverii. Bucuria copiilor: cu toții la săniuș! Evident, și eu aveam sanie, și mă dădeam cu ea, de regulă, pe excelentul derdeluș de la Academia Militară. Între timp, au dispărut și sania, și derdelușul, și zăpada... și anii copilăriei!

Iarna de pomină a fost în 1954. La începutul lunii februarie a început să ningă. A nins din greu, cu fulgi mari, o noapte întreagă. Iar dimineața chiar că a fost un spectacol de neuitat (și

aproape de neînțeles!). Prima trebuia să plece de acasă maică-mea. Când a deschis ușa, s-a trezit în față cu un parapet de zăpadă. Altceva nu se mai vedea. Unde și cum să te duci? Zăpadă, zăpadă la nesfârșit.

Firește, cursurile școlare s-au întrerupt. Am avut trei săptămâni de vacanță; tot răul spre bine. Ca să se poată deplasa cât de cât, oamenii săpau tuneluri în zăpadă. Unii mergeau pe schiuri, la înălțimea firelor de telegraf.

Multe au dispărut între timp, nu doar zăpezile: până și Dâmbovița, râul în lipsa căruia nici Bucureștiul n-ar fi existat. Acum, tot ce se vede e un canal betonat, cu apă stătută (stilul Ceaușescu!). Canalizarea anterioară, de prin anii 1880, lăsase râul să curgă, între taluzuri înverzite, la câțiva metri sub nivelul străzii. E drept că avea o culoare cafenie nu prea îmbietoare și degaja adesea mirosuri dubioase. Treceam zilnic pe podul Cotroceni, mergând spre școală. Chiar lângă pod, coborând spre râu, era un izvor minunat, de unde luam uneori, peste vară, apă mult mai curată și mai rece decât de la robinet. Odată cu „vechea" Dâmboviță a dispărut și izvorul. Acum avem, în schimb, apă de izvor îmbuteliată. Iată avantajele progresului, vorba lui Caragiale.

M-am îndrăgostit de istorie

SE PARE CĂ PRIMA PROFESIE pe care m-ar fi tentat s-o îmbrățișez a fost aceea de coșar. Carol, un ungur, era coșarul cartierului. Ne încrucișam uneori cu el, și bunicul meu se oprea să schimbe câteva vorbe, cum îi era obiceiul. Îmi stârnea invidia, dar și un soi de teamă, așa negru-negru cum era, cu echipamentul și ustensilele tradiționale. Într-adevăr, să te cațări pe acoperișuri, ce aventură!

Când m-am mai copt puțin la minte (dar nu pe de-a-ntregul), am abandonat coșeritul și am decis că mă fac marinar. Citeam și răsciteam un volum de prin 1940 intitulat *Isprăvi de pe ape*, un fel de antologie cu multe și variate întâmplări, îndeosebi din Primul Război Mondial. Nu mă mai cățăram pe coșuri, ci pe catarge! (Cu siguranță aș fi fost foarte priceput, în ambele profesii.)

Apoi, a venit rândul istoriei. Pe la 12 ani, decizia era luată, irevocabil. Ce știu eu cum s-au amestecat în capul meu tot felul de lucruri care m-au condus spre trecut: mansarda de la Câmpulung, biblioteca bunicului, cu faimosul *Larousse*, preocupările mamei mele pentru literatura română veche și scrierea chirilică... Cert este că, pentru mine, nimic n-a mai putut concura istoria.

Palatul Cotroceni devenise între timp Palatul Pionierilor, dăruit copiilor de regimul comunist, cu generozitatea sa caracteristică. Te puteai înscrie la tot felul de „cercuri", cu conținut foarte variat. Am frecventat, de pildă, cercul de filatelie, fiindcă am trecut și prin pasiunea timbrelor, care nu m-a ținut însă prea mult. Firește, nu putea lipsi un cerc de istorie. M-am dus glonț și m-am înscris (cred că aveam vreo 12 ani, așadar prin 1956). Mare dramă la întoarcerea acasă. „Te duci imediat și te retragi", mi-a ordonat maică-mea. „Doar n-o să stai să-ți bage în cap toate minciunile lor!" Corect, nimic de zis: doar că eu aveam în cap istoria mea, nu istoria lor – și tot istoria mea o am și acum. Ce mai tura-vura: m-am retras, și gata.

Aveam manuale de istorie din perioada interbelică, procurate de bunicul meu. Le învățasem aproape pe de rost. Amatorilor le puteam și povesti câte ceva. Odată, la Câmpulung, i-am ținut Giuliei o lungă (sper că și competentă) prelegere

despre Războiul de 30 de ani. Înclinam, firește, spre Evul Mediu, spre o istorie à la Dumas, plină cu isprăvi cavalerești. În 1958, cred, mi-a cumpărat maică-mea de la anticariat *Dicționarul Bouillet*. E și acum lângă mine. Un moment, să-l scot din raft. Îi zice *Dictionnaire universel d'histoire et de géographie*; sunt o mulțime de ediții, al meu e din 1872. Este doldora de informații. Desigur, de „școală veche", cu regi și împărați, bătălii și așa mai departe. Printre performanțele mele a fost și aceea de a fi învățat pe dinafară lista întreagă a regilor Franței, cu datele de domnie, se înțelege. Astăzi o mai știu pe jumătate, în principal de la capețieni încoace; pe merovingieni, cu numele lor imposibile, i-am pierdut de mult pe drum.

De la școala de cartier la „Sfântul Sava“

MĂ OBIȘNUISEM SĂ FIU „PRIMUL“. Maică-mea îmi reamintea periodic (în fond, pe bună dreptate): „Ascultă, noi nu mai avem pe nimeni, nu e nimeni care să ne vină în sprijin. În condițiile astea, ca să reușești, trebuie să fii cel mai bun!“ Probabil că m-au stimulat cuvintele ei. Totuși, n-am făcut niciodată vreun efort special pentru a excela. N-am luptat în nici un fel. Mi se părea, probabil, că asta e condiția mea normală.

Așa și cu liceul pe care l-am ales. De ce „Sava“? Pur și simplu fiindcă, într-o ierarhie simbolică (nu știu dacă întru totul și în realitate), era primul liceu din București și, într-un fel, primul liceu al țării. Se știa, oricum, că e „Sfântul Sava“, chiar dacă nu i se mai spunea așa. Denumiri din astea, cu sfinți, nu aveau nici o șansă în comunism, „Sfântul Sava“ a devenit,

într-o primă fază, „L.B. 1“, adică Liceul de băieți nr. 1; apoi, când s-au contopit liceele de băieți și fete, i s-a spus Școala medie nr. 1 „Nicolae Bălcescu“. Bălcescu, revoluționarul de la 1848, era văzut pe atunci, fără vina lui și complet în afara realității, ca un fel de precursor al comunismului, așa că era mare bătaie pe numele lui pentru a boteza cele mai felurite instituții; în cazul „Sava“, cel puțin, lucrurile se potriveau mai bine, dat fiind că Bălcescu însuși fusese elev al renumitei școli.

Am dat, așadar, examen de admitere la „Sava“, în vara anului 1958. Nu mai țin minte subiectele. Cred că la română m-am descurcat bine, iar la matematică (pentru ultima oară în viața mea!), așa și așa. Ce știu este că nu s-au afișat liste nici cu înscrișii, nici cu reușiții sau respinșii, nici cu notele sau mediile respective. Bănuiesc că s-a lucrat pe de lături, pentru a fi primiți cât mai mulți fii și fiice de muncitori și țărani cu origine sănătoasă și cu dosar corespunzător.

Cert e că am ajuns în sfârșit elev de liceu, dacă nu chiar la „Sfântul Sava“, cum mi-aș fi dorit, cel puțin la „Nicolae Bălcescu“!

Întâmplări din liceu

TOT E BINE CĂ ÎN 1958 AM INTRAT LA LICEU. Fiindcă, altminteri, a fost un an în care neplăcerile s-au ţinut lanţ. Victor a fost scos din armată, la fel şi bunicul meu de la Arhiepiscopia Catolică. În toamnă, când abia începusem şcoala, a dat peste mine „tusea măgărească“, căreia i se spune mai elegant, în limbaj medical, „tuse convulsivă“, însă vă asigur că e măgărească de-a binelea, faci întocmai ca măgarul. Pe urmele mele, s-au îmbolnăvit şi alţi membri ai familiei, aşa că aveam în casă un adevărat cor al măgarilor. Vindecarea a luat timp, am lipsit de la şcoală nu mai puţin de trei săptămâni.

Se vede că sistemul imunitar era deja slăbit, aşa încât, câteva luni mai târziu, spre 1 martie 1959, am căzut, cu mine şi cu maică-mea în frunte, victime ale unei epidemii de gripă. Stăteam

întinși în pat în condiții jalnice, cu resursele financiare complet secate și într-un frig cum nu mai simțisem până atunci. Într-o dimineață, am constatat cu groază că înghețase apa din pahare.

Adaptarea la condițiile de la „Sfântul Sava“ (vreau să spun de la „Nicolae Bălcescu“) s-a dovedit mai dificilă decât m-aș fi așteptat. Eram un nou-venit, oarecum dezavantajat în raport cu „premianții“ care învățaseră tot aici în clasele mai mici. Ca să nu mai vorbesc de o nouă colegă, venită de la nu știu ce școală, catalogată drept „genială“. Structura mea nu era propriu-zis aceea a premiantului, chiar dacă fusesem și aveam să mă mai aflu în această postură. Premiantul, prin definiție, e bun la toate (cu riscul de a nu fi excepțional la nimic). Învață egal tot ce e de învățat; or aici era, în cazul meu, călcâiul lui Ahile: mă interesau foarte mult unele materii, altele, dimpotrivă, nu mă interesau deloc. Pot să declar cu mâna pe inimă că la matematică, începând din clasa a VIII-a, n-am mai înțeles nimic. Probabil că „vina“ nu a fost doar a matematicii, ci și a mea: nu mi-am bătut capul prea mult ca să înțeleg fiindcă nu mă interesa, mă plictisea cumplit. Cred că profesorul a fost cât se poate de binevoitor, de mi-au ieșit niște medii mult mai mici decât la celelalte materii, dar mult mai mari decât aș fi meritat: 7,67 în clasa a VIII-a, 7 în clasa a IX-a. Mă cuprinsese însă, treptat, o neliniște: ce fac dacă chiar mă împiedic de-a binelea,

nu mai reușesc să termin școala? M-a salvat bifurcarea care s-a petrecut în clasa a X-a, când s-a despărțit filiera reală de cea umanistă. Și umaniștii făceau matematică (cum s-ar fi putut să nu facă, era doar regina științelor!), dar într-o manieră mult simplificată și cu profesori care nu pretindeau prea mult, fiindcă știau foarte bine că n-au de la cine să pretindă.

Una peste alta, am terminat al șaselea clasa a VIII-a (din vreo 35 de elevi), cu media generală puțin peste 8,90. 10 curat am scos doar la istorie; la geografie și la științele naturii – 9,67; la limba și literatura română, 9; la rusă, 8,67, și tot 8,67 la franceză (de ce doar atât? E drept că nu publicasem încă toate acele cărți care aveau să-mi apară în Franța); la latină, 8,33. Note de elev bun, dar nu foarte bun. Am mai săltat puțin în clasa a IX-a: media generală 9,06. Am putut răsufla ușurat abia când am trecut în clasa a X-a, la secția umanistă, unde m-am instalat din nou pe prima poziție (9,69 în clasa a X-a, 9,48 în clasa a XI-a, ultima). E drept că cei mai buni dintre elevi continuaseră la real, pregătindu-se să devină ingineri, supremul obiectiv intelectual într-o țară comunistă, și în România mai mult ca oriunde. La secția umanistă veneau în majoritate fete, și nu cele mai performante, lipsite în tot cazul de aptitudini inginerești. Fetele excepționale, care aspirau la inginerie, mergeau alături de băieți, la real.

Profesorii erau de valoare amestecată. Cei mai vârstnici se formaseră şi îşi începuseră activitatea înainte de comunism, şi asta se vedea, erau, de regulă, mai stăpâni pe materia lor decât ceilalţi. Bărbătescu se înfăţişa ca un bun profesor de literatură română (ajutat și de faptul că începuse să se facă ceva curăţenie, dispărând scriitorii de tip Neculuţă sau Toma şi apelându-se treptat la autorii excluși, cu puţini ani înainte, precum Rebreanu sau Goga). Era însă – de Bărbătescu vorbesc – cam apucat. Odată, când, nu știu din ce motiv, fetele au făcut ceva hărmălaie, fiind el şi dirigintele clasei, ne-a obligat pe toţi băieţii să ne radem pe cap; cu o anume logică, aș zice: doar nu era să le radă pe fete! Avea o mică problemă cu mine, mă socotea cam prea interiorizat. A întrebat-o pe maică-mea dacă nu cumva lipsa tatălui (cum am mai spus, părinţii mei divorţaseră) m-a afectat în asemenea măsură. Maică-mea, foarte sensibilă la tot ce mă privea, m-a întrebat imediat dacă e adevărat că divorţul ei mă afectase. Am liniştit-o, asigurând-o că nu mă afectase defel, ceea ce era purul adevăr. Dacă vreunul din noi ar fi trebuit să se caute, cred că acela era Bărbătescu, şi nu eu.

La istorie, în clasele a VIII-a și a IX-a, doamna Botez se prezenta onorabil. Însă în clasele următoare, a X-a şi a XI-a, am avut parte de o experienţă de neuitat. Cred că era cel mai nul profesor

de istorie din România, poate, nu m-aş mira, chiar din întreaga galaxie. Îl chema Anghel, i se zicea Zărzărică. De cum intra în clasă, începea să debiteze bancuri şi anecdote (nici măcar anecdote istorice, n-aveau nici o legătură cu istoria), uneori până se termina ora, alteori rezervându-şi totuşi cinci minute, măcar, pentru a enunţa noua temă şi a ne spune ce aveam de citit din manual. Nouă, elevilor, ce să zic, ne plăcea tare mult, erau cele mai distractive ore. Nefiind totuşi complet inconştient, îşi rezerva câteva ore pentru a pune note. Asculta, într-un ritm alert, cam jumătate de clasă. Prima întrebare, fireşte, era titlul lecţiei. Îl reproduceai întocmai, nota zece. Îl reproduceai „aşa şi aşa“, pierdeai câteva puncte. Nu-l ştiai: 4, 3, 2... cât ai fi vrut? Tare mult am iubit eu istoria, de am reuşit să mi-o păstrez în suflet, neatinsă, după tratamentul de şoc administrat de Zărzărică vreme de doi ani.

La capătul celălalt, de sus, al scării valorilor, se situa, la fel de incontestabil ca Zărzărică la capătul de jos, profesorul de latină Gheorghe Guţu. În vârstă de vreo 55 de ani, înalt, cu părul alb şi de un calm imperturbabil, învârtea pe degete latina, şi limba, şi literatura. N-a ridicat niciodată tonul, n-a jignit nicicând un elev. Mă plictisisem de mult de şcoală; latina, cu domnul Guţu (în ultimele două clase, a X-a şi a XI-a), îmi oferea singurele ore pe care le aşteptam cu

plăcere. Guţu a predat şi la Universitate, mai precis, cred, la Institutul Pedagogic. Într-o lume normală, ar fi făcut o importantă carieră universitară. A lăsat un excelent dicţionar latin-român, monografii despre scriitorii romani – Virgiliu, Seneca –, şi nenumărate traduceri.

Gregorian (zis şi „Ştabu"), profesorul de geografie, respira şi el un aer de seriozitate şi autoritate. Cu geografia m-am avut bine tot timpul. E, de altfel, aliata principală a istoriei.

Cu „dexterităţile" nu mă împăcam deloc, cu nici una dintre ele. Desen, mai precis desen tehnic, am făcut doar în clasa a VIII-a. Planşele mele arătau cam nefericit, mi-era şi mie silă de ele (vai, ce frumos le-ar fi desenat mama mea!). La educaţie fizică am stat mai mult pe margine. Iar la muzică... n-am ureche, şi gata, doar taică-meu era mai bâtă decât mine, singura piesă muzicală pe care reuşea să o identifice fiind imnul regal, fiindcă la intonarea acestuia toată lumea se ridica în picioare. Profesorul de muzică, Sichitiu, începuse o carieră promiţătoare de tenor, din păcate repede întreruptă din pricina unei operaţii. Rămăsese însă cu convingerea că nimic nu e mai presus decât să fii „cântăreţ" şi ne împingea în această direcţie. „Doar proştii nu reuşesc să cânte bine", obişnuia să spună. M-am ambiţionat şi eu şi am învăţat cât am putut de bine un solfegiu ceva mai simplu. După ce i l-am intonat, am văzut că se uita la mine cam nedumerit. „E

aproape bine – mi-a spus –, totuși trebuie să-l dai cu un becar mai jos. Mai încearcă o dată." Cu un becar mai jos, știe cineva cum se face asta? Pentru mine, cu sau fără becar era absolut același lucru. L-am mai cântat o dată, dar se vede că becarul se încăpățânase să rămână la locul inițial. Și încă o dată – degeaba, imposibil să-l miști din loc. M-a trimis în bancă și va fi rămas cu impresia că, bietul de mine, sunt tare prost.

De altfel, periodic cântam în corul școlii. Când se dădea vreun spectacol școlar, corul trebuia să arate destul de consistent, așa că se completa și cu câțiva afoni, care măcar să se prefacă că dau din gură. După spectacol, ne dădeau urgent afară. Nu se produsese încă – nu oficial, în orice caz – distanțarea de Moscova, așa că se cântau încă și multe marșuri sovietice, foarte mobilizatoare. Îmi sună și acum în urechi (eventual, cu un becar mai jos sau mai sus):

„Ca s-o numeri nici nu ești în stare,
Lenin e al ei făuritor
Și azi armata e nemuritoare
Ca și-ntregul sovietic popor.
Căci neînvinsă ești
Armată de viteji"... și așa mai departe; sper că n-am greșit prea mult cuvintele, melodia o țin pentru mine.

Câte ceva despre „educația“ comunistă

ÎN CLASA A VIII-A, m-am trezit iar cu o săpuneală zdravănă, de genul celei care mi se aplicase în clasa a V-a: atunci ca pionier, acum ca „utemist“. M-a criticat în fața clasei „tovarășul Corodeanu“, brav reprezentant al clasei muncitoare, detașat la „Nicolae Bălcescu“ ca șef al UTM-ului, cu înalta misiune de a ne educa în spirit proletar. Degeaba îmi storc creierii, că tot nu-mi pot aminti care să fi fost motivul. Ca și în rândul precedent, bănuiesc că nu eram vinovat de a fi făcut ceva, ci mai curând de a nu fi făcut. Nesfârșita poveste: nu mă integrez suficient, nu-mi mobilizez colegii, cam în genul ăsta. De data asta, tovarășul Corodeanu mi-a confiscat carnetul de „utemist“ – cum s-ar spune, eram „suspendat“ din organizație. Mi l-a înapoiat peste câteva săptămâni, și cu asta

povestea s-a terminat, n-a mai avut nimeni nimic de zis.

O zi pe săptămână aveam ore de atelier, nu mai știu ce făceam cu tot felul de fiare în atelierul școlii. Treaba a devenit mai serioasă când ne-am deplasat la uzinele Semănătoarea (unde, în mod curios, se fabricau mai toate tipurile de mașini agricole, nu însă și semănători). Acolo, am fost dat în grija unui muncitor care m-a învățat, vorba vine, să lucrez la strung. Era o treabă grea și, mai ales pentru un copil, destul de periculoasă: săreau așchii de metal, care puteau să te rănească serios. Pot să spun că am rezolvat problema destul de repede. I-am rupt muncitorului bunătate de cuțit (unealta cu care strungul prelucrează metalele). Nu știu dacă a trebuit să-l plătească sau nu (poate că da, fiindcă părea tare amărât), cert e că din ziua aceea nu m-a mai lăsat să pun mâna pe nimic. Mi-a făcut tot el și piesa finală (un fel de lucrare de licență în strungărie); trebuie să recunosc că arăta mult mai bine decât dacă aș fi făcut-o eu.

Din când în când aveam parte și de câte o „defilare", pentru a ne manifesta bucuria de a trăi în comunism. Cred că am prins, în toamna anului 1958, ultima manifestație de 7 noiembrie, marea sărbătoare a revoluției sovietice. Prudent, cu pași mici la început, Partidul Muncitoresc Român

începuse să-și afirme autonomia. Așa că în anii următori am defilat doar de 1 mai. Mai era, desigur, și manifestația de 23 august, însă, din fericire, pica în perioada de vacanță. Așa că trăiască 1 mai, ziua solidarității internaționale a oamenilor muncii! Ne prefăceam cu acest prilej că suntem sportivi, băieții îmbrăcați în alb, cu pantaloni scurți și tricou, iar fetele, tot în alb, în fustițe scurte. Așa treceam, după ore de așteptare (fiindcă trebuiau să se scurgă sute de mii de oameni), prin fața tribunei de unde ne admirau iubiții conducători de partid și de stat, în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej (era pe acolo și tovarășul Nicolae Ceaușescu, dar încă stătea cuminte, la locul lui). Impresia trebuia să fie a unei Românii mult mai sportive decât era în realitate. Făcea comunismul ce făcea, dar nu putea să se lepede de minciună. Măcar noi, băieții, aveam ocazia să contemplăm, ore în șir, picioarele colegelor!

„Munca patriotică" era și ea o componentă importantă în viața și pregătirea tineretului. Am lucrat din răsputeri, la sfârșitul clasei a VIII-a, în iunie 1959, timp de trei săptămâni, pe un șantier imens aflat la doi pași de liceul nostru. Se construia Sala Palatului și tot ansamblul de blocuri care mărgineau piața respectivă. Am ridicat bârne enorme, am cărat nisip... amintirea care mi-a rămas e a unui mare efort, la limita

posibilităților noastre fizice. Aveam cu toții în jur de 15 ani. „Adulții" care luau asemenea decizii erau oare idioți, sau doar slugi preaplecate ale „conducerii de partid"? Și una, și alta – ar fi răspunsul cel mai la îndemână.

Ce e drept, ni se organizau și petreceri. Nu multe, una pe an. Întâmplător sau nu, cădeau în aceeași zi cu Paștele (ortodox). În noaptea de înviere, bisericile erau pline, și se adunau o mulțime de oameni în fața lor, cu lumânări aprinse, pentru a cânta cu toții „Cristos a înviat din morți". În familia mea, fiind și catolici, și ortodocși, Paștele se sărbătorea de două ori, iar de Paștele ortodox mergeam și noi, catolicii, să admirăm spectacolul lumânărilor aprinse la Biserica Sfântul Elefterie, în Piața Operei. Cum partidul își asumase „lupta împotriva misticismului și superstițiilor", trebuia găsită o metodă pentru ca măcar tinerii, „schimbul de mâine", cum se zicea, să nu învețe prea bine drumul spre biserică. Așa că, în noaptea de Înviere, se încropeau în școli „reuniuni tovărășești", cu prezență obligatorie și cu porțile închise până spre dimineață, în așa fel încât nimeni să nu poată evada. Nu ni se comunica, desigur, că asta era „oferta de Paște" a autorităților. Era un cadou care li se făcea elevilor, să se distreze și ei din când în când. Se improviza și un bufet, se difuza ceva muzică, unii dansau... Ceilalți ne plictiseam între noi, cum

puteam mai bine, până în zori. Mă întreb totuşi ce vină aveam eu ca să fiu sechestrat şi nelăsat să dorm taman de Paştele ortodox, în timp ce nimeni nu m-a inoportunat vreodată de Paştele catolic. Ar fi trebuit, poate, să mă autodenunţ (ca şi ceilalţi catolici sau de alte confesiuni) şi să obţin o dispensă pentru Paştele ortodox, cu condiţia de a mă prezenta, pentru a fi încuiat în şcoală, în noaptea Paştelui catolic.

Noi lecturi

MI-E GREU SĂ APRECIEZ cât de mult sau cât de puțin m-a format școala. Aș zice că în prea mică măsură. În tot cazul, nu școala m-a împins spre istorie; ar fi putut, dimpotrivă, să mă îndepărteze. Lecturile mi le-am ales singur. Două romane erau preferatele mele, citite și răscitite în ultimii ani de liceu: *Război și pace*, capodopera lui Tolstoi (nu cred că ne-o recomandase cineva la orele de rusă), și *Mizerabilii* lui Victor Hugo. Ultima mă atrăgea și prin faimoasele digresiuni, precum canalele Parisului sau bătălia de la Waterloo. Din păcate, nu cunoșteam Parisul real, ca să „vizualizez“ scenele pariziene ale cărții. Târziu, după ce am ajuns să cunosc relativ bine fascinantul oraș, m-am gândit că ar merita să mă reîntorc la Victor Hugo pentru a redescoperi locurile prin care, între timp, trecusem și eu.

Cumplită dezamăgire! Totul suna atât de teatral, atât de bombastic, încât n-am reușit să citesc mai mult de câteva pagini.

Tot în anii de liceu, și tot „de capul meu“, l-am descoperit pe B.P. Hasdeu, nu atât scriitorul, cât savantul. M-a fascinat la el îmbinarea de logică strânsă și de fantezie nemărginită. Am citit de multe ori extraordinarul lui eseu despre *Basarabi*. Totul alături cu drumul, dar ce capacitate de a imagina istorii paralele! În același timp, îl descopeream pe Titu Maiorescu, opusul absolut al lui Hasdeu. Aveam la îndemână, în biblioteca bunicului, cele trei volume de *Critice*, ediția Minerva, din primii ani ai secolului. L-am admirat pe Maiorescu nu numai pentru diagnosticul fără greș pus culturii române („formele fără fond“ sunt și astăzi o gravă maladie națională), ci și pentru stilistica desăvârșită și pentru marele lui talent de polemist.

Tot pe atunci m-am apropiat de Eminescu, care m-a cucerit, în primul rând, prin muzicalitatea uluitoare (și obsedantă) a versurilor sale. Multe dintre poeziile lui le-am citit de atâtea ori, încât le-am învățat pe de rost. Puteam să recit, fără vreo greșeală, poeme destul de întinse precum *Luceafărul* sau *Scrisorile*. Și astăzi, din când în când, chiar destul de des, îl mai recit pe Eminescu, strict pentru mine. Fiindcă am scris, fără sentimentalisme (în fond, așa îmi văd misiunea

de istoric), despre „mitul eminescian“ care, în mod evident, se află în declin (nu din cauza mea, ci din cauza trecerii timpului; vezi, la Lovinescu, mutația valorilor estetice), unii au tras concluzia că aș fi un „denigrator“ al poetului. Dacă doar atât îi duce capul, să zică înainte!

Răsfoiam adesea *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu, o carte rară și foarte căutată, aflată din fericire în biblioteca bunicului. Pentru istorie aveam la dispoziție *Istoria românilor* a lui C.C. Giurescu (am citit de nenumărate ori paginile despre Mihai Viteazul). Pe scriitorii români ai anilor ’50 – lectură, în principiu, obligatorie – nu prea i-am abordat. Cu câteva excepții totuși, printre altele o carte care, într-adevăr, m-a impresionat: *Moromeții* lui Marin Preda. Cea mai frumoasă carte de istorie dintre cele citite pe atunci, din punctul meu de vedere, a fost *Cetatea antică* a lui Fustel de Coulanges (foarte bine construită, o demonstrație perfectă: poate prea perfectă ca să fie întru totul adevărată!).

Adio, şcoală!

1962 A FOST ANUL CÂND S-A ÎNCHEIAT (oficial) colectivizarea agriculturii. Asta a devenit marea temă politică a momentului. Cum celelalte sectoare economice fuseseră mai demult etatizate, odată cu încheierea acestui proces şi în mediul rural, se putea spune – şi n-a încetat să se tot spună – că „socialismul a învins pe deplin la oraşe şi sate".

Când se întâmpla un asemenea fenomen de importanţă naţională, impactul era puternic în cele mai variate domenii... inclusiv în literatură. Ni s-a spus la orele de română că trebuie să fim atenţi la procesul de colectivizare, mai precis, la reflectarea colectivizării în operele literare. Erau unele scrieri importante pe această temă, cea mai discutată în epocă fiind *Bărăgan* de V.Em. Galan; apăruse şi ceva „proaspăt", Paul Anghel, *Victoria de la Oltina*, după cum se zice undeva,

„un adevărat poem al colectivizării". La ultima teză pe care am dat-o la literatura română, ne-a picat subiectul (așteptat, foarte așteptat): „Colectivizarea agriculturii în operele scriitorilor români". La puțin timp, am dat bacalaureatul („examenul de maturitate", cum încă i se spunea, „bacalaureat" fiind considerat probabil un termen burghez și cosmopolit). N-ar fi cazul să mai spun în ce a constat proba scrisă la literatura română: evident, „Colectivizarea agriculturii în operele scriitorilor români". Nu s-ar fi putut altfel; alegerea unui alt subiect ar fi fost o mare greșeală politică, odată ce tema anului era colectivizarea. Așa că am scris la bacalaureat exact sau aproape exact ceea ce scrisesem la ultima teză.

Am trecut, așadar, și prin bacalaureat, sau examenul de maturitate, cum vreți să-i spuneți. Se dădeau două probe scrise, la limba și literatura română (confundată oarecum cu colectivizarea) și la matematică pentru cei de la real, iar pentru noi, umaniștii, la alegere între limba rusă, limba franceză sau latină. Am ales latina. Apoi era proba orală, cu mai multe materii, toate la rând, în aceeași zi, candidatul trecând de la o masă la alta. La istorie, dacă nu mă înșel, mi-a căzut Congresul al V-lea al Partidului Comunist Român, din 1931 (considerat a fi un moment de răscruce în istoria țării). Am înșirat și eu minciunile de rigoare, așa că a mers bine.

Iată rezultatele mele, pe care le transcriu acum după „Diploma de maturitate“: Limba și literatura română – 10; Limba și literatura latină – 10; Istoria României – 10; Noțiuni de marxism-leninism – 10; Fizica – 10; Chimia – 10; Bazele darwinismului – 10. Media generală – 10. (Interesant că nu se spunea „biologie“, ci „bazele darwinismului“, pentru a distinge între biologia comunistă, fidelă teoriei lui Darwin, și biologia reacționară promovată în Occident.)

Așadar, 10 pe linie la maturitate. Slavă Domnului, s-a terminat! Nu pot să spun că aş fi urât şcoala (pe linia bacoviană: „Liceu, cimitir al tinereții mele“), dar nici nu am iubit-o. Prima satisfacție a fost atunci când am trecut la secția umanistă și am scăpat de matematică. A doua, și mai mare, acum, când toată povestea a luat sfârșit. La ce bun să înveți atâtea lucruri care nu te interesează și care nu-ți vor folosi niciodată? Pe care, de fapt, le uiți mai repede decât le-ai învățat. Chimia organică (materie de bacalaureat) o știam pe de rost, cu magnificele ei formule, etalate pe o pagină întreagă. Nu mai știu acum nici o boabă. Cu siguranță că azi aş pica la „examenul maturității“. Bine că l-am dat la vremea lui!

Arestarea lui Victor

27 AUGUST 1962, a doua zi după reîntoarcerea de la Câmpulung. Peste două săptămâni urma să dau examen de admitere la Facultatea de Istorie. Era puțin trecut de ora 8 dimineața, când Securitatea ne-a bătut la ușă. Percheziția a durat mai bine de trei ore. Pe Victor l-au luat cu ei. Au umplut și o ladă întreagă cu cărți interzise și, în consecință, confiscate, toate din biblioteca bunicului, aflată în camera unde locuiau Victor și mama mea (printre cărțile luate se aflau volumele de *Acte și cuvântări* ale lui I.C. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919,* de Gheorghe I. Brătianu, și mai multe dintre cărțile lui N. Iorga: *Oameni cari au fost*, *Sfaturi pe întunerec*, *Istoria literaturii românești*...).

Nici mama mea, nici eu, nici ceilalți membri ai familiei n-am știut despre ce era vorba. Ne-am

lămurit puţin mai târziu, în urma anchetei și a procesului. Totul se învârtea în jurul a două scrisori anonime pe care Victor avusese imprudenţa să le trimită, una în august 1959, adresată lui Zaharia Stancu, pe care, cum am văzut, îl detesta, iar cea de-a doua, în aprilie 1960, nici mai mult, nici mai puțin, lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, iubitul conducător al Republicii Populare Române. Cum a putut să comită o asemenea prostie (și încă cu repetiţie)? Nici măcar nu și-a deghizat scrisul. A scris cât se poate de clar, cu scrisul lui, lipsea doar semnătura. N-ar fi fost rău să consulte un expert grafolog: pe maică-mea, de pildă. Totuși, inițial, nu i-au dat de urmă. Imprudența supremă a făcut-o tot el, doi-trei ani mai târziu, adresând o nouă scrisoare, de data asta *semnată*, Televiziunii Române, cu nu ştiu ce (nici n-are importanță) observaţii și propuneri. Așa i-a dat de urmă Securitatea; altminteri ar fi avut mari șanse să nu fie descoperit.

Scrisorile, e drept, nu erau deloc binevoitoare. Victor îi înștiinţa pe cei doi că va veni și ziua eliberării, și atunci o vor păţi. A fost încadrat la „uneltire împotriva ordinii sociale". Avocaţii au încercat să-l apere între limitele admise, care erau teribil de înguste. „Vă solidarizaţi cu acuzatul?" s-a răstit la unul dintre apărători președintele completului de judecată. Idealul, într-un proces comunist, era ca și avocatul să acuze,

luându-se la întrecere cu procurorul (uneori chiar întrecându-l, vezi procesul de pomină al lui Ceaușescu, din ziua de Crăciun a anului 1989). Totuși, s-a făcut recurs, cerându-se schimbarea încadrării din „uneltire" în „huliganism politic". Era mai bine să fii „huligan" decât „uneltitor". Evident, recursul a fost respins, și Victor a rămas cu o condamnare de patru ani, plus confiscarea averii. Avere însemna mobilă, tablouri și tot ce mai era prin casă. Cum lipsa de bani era acută, cu greu a reușit maică-mea să le răscumpere. Pentru ea, cumplită a fost teama de fiecare zi. Se aștepta să se comunice la școală, acolo unde lucra, că soțul îi fusese condamnat. Și, evident, să fie dată afară din învățământ (cum să educi tânăra generație când ai asemenea „uneltitori" în familie?). Marea surpriză a fost aceea că Securitatea n-a comunicat nimic nimănui (semn oare că în 1962 devenise ceva mai tolerantă?). Până la urmă, Victor a beneficiat de masiva grațiere a deținuților politici din 1964, fiind eliberat după aproape doi ani de pușcărie.

Admiterea la Istorie

DECIZIA DE A URMA FACULTATEA DE ISTORIE (bine înșurubată, de ani buni, în mintea mea) i-a lăsat năuci pe apropiații familiei. Familia „restrânsă“ m-a susținut, mama mea în primul rând, dar „ceilalți“ chiar că nu puteau să înțeleagă. N-oi fi fost genial, dar nimeni nu mă considera idiot. Terminasem școala cu note excelente. Și atunci cum să mă duc la Istorie, ratând o frumoasă carieră de inginer sau de medic? Până și fetele se înghesuiau să meargă la Politehnică. România devenise țara cu cea mai mare producție de ingineri la mia de locuitori (în ansamblu, două treimi dintre absolvenți, mai mulți chiar, procentual, decât Uniunea Sovietică, unde erau cam 50%). A fost amuzantă o prietenă a mamei care i-a sugerat să mă îndrume spre Geologie (pornind probabil de la considerația că, pe lângă geologia

„inginerească", există și o geologie istorică, cu dinozauri și așa mai departe). Nu vreau să prelungesc suspansul: ați ghicit, am dat până la urmă examen la Istorie.

Aveam emoții. Îmi intrase în cap că aș putea să pic, un gând nu tocmai rațional (dat fiind nivelul meu real în materie de istorie), însă teama nu ține seama de rațiune. Iar dacă picam m-ar fi luat probabil la armată. Pentru a evita o asemenea perspectivă, mă gândeam că aș fi putut să mă înscriu la Școala de Steno-Dactilografie, unde preda mama. A fost ultima ocazie, ratată, de a deveni steno-dactilograf!

Concurau, cred, cam cinci candidați pe un loc. Pentru prima oară se renunțase la cotele rezervate copiilor de muncitori și țărani, în dauna intelectualilor. S-a intrat în ordinea efectivă a mediilor. Erau cinci probe: limba și literatura română, scris; istoria României, scris; limba și literatura română, oral; istoria României, oral; și istoria universală modernă și contemporană, oral. La limba română, îmi amintesc, examina Alexandru Piru; înaintea mea, o fată a răspuns așa și așa; eu, îmi permit să cred, ceva mai bine. Ea a luat 10, eu – 9. Am aflat astfel ce înseamnă discriminarea pozitivă. Cât despre examenul scris la română, știți ce ne-a picat? Nu se poate să nu știți. Ghiciți, atunci. Evident: „Colectivizarea agriculturii în operele scriitorilor români".

Tratam acest subiect pentru a treia oară. Recunosc, a fost şi ultima.

În total, trei de 9 şi doi de 10. Media, 9,40. Cu această medie am intrat la facultate primul, din 100 de admişi. Greşesc, nu din 100, ci din 130. Ultima medie de intrare fusese 7,40, iar fata unui relativ important responsabil politic picase, din fericire pentru ea şi pentru alţii, imediat sub linie, cu 7,20 – nu se dădeau note cu fracţii, aşa că, împărţindu-se la 5, se mergea din 20 în 20 (de zecimi). Considerându-se probabil că ţara avea nevoie de cât mai mulţi istorici, s-a decis să fie admişi şi cei vreo 30 de candidaţi notaţi cu 7,20 (printre ei, se înţelege, şi fata cu pricina). Aşa că am fost o serie foarte numeroasă.

Anii de facultate

LA SCURT TIMP DUPĂ ÎNCEPEREA anului universitar, am fost convocat de profesorul Gheorghe Ştefan, decanul facultăţii (arheolog de felul lui), mai cunoscut sub numele de Moş Patrulă: Moș fiindcă era trecut de 60 de ani (părea chiar mai vârstnic), şi Patrulă pentru că patrula fără încetare pe culoarele facultăţii. Dorea pur și simplu să mă vadă, să se convingă că exist. „Am vrut să cunosc și eu pe cineva care a luat bacalaureatul cu 10 pe linie, ca apoi să vină la Facultatea de Istorie." Eram, s-ar zice, prea bun pentru istorie. Ar fi fost o soluție să mă dea afară sau să mă transfere la Politehnică!

Am fost, în anul I, un student-model. Nu lipseam de la nici un curs şi participam activ la orele de seminar. Profilul primului an era acela al istoriei antice, la care se adăugau inevitabilele

materii ideologice: socialismul științific și economia politică. Iată disciplinele la care am dat examen și notele obținute, extrase din anexa diplomei de licență: Socialismul științific – 10; Economia politică – 10; Istoria comunei primitive (denumirea comunistă a preistoriei, potrivit ideii șugubețe că omul primitiv inventase deja comunismul) – 10; Etnografia – 10; Introducere în studiul istoriei și științelor auxiliare – 10; Istoria veche a României – 10; Istoria veche universală – 10; Limba germană (alegerea mea, între mai multe limbi) – 10; Educația fizică – admis.

Profesorul-vedetă al primului an de facultate, cel puțin din perspectiva noastră, a studenților, a fost Ion Nestor, bine-cunoscutul arheolog. Avea o personalitate magnetică, tulburătoare; nu m-am simțit niciodată confortabil în preajma lui. Printre arheologi a rămas ca o legendă; o întreagă curte, predominant feminină, roia în jurul său. Nouă ne-a predat Istoria comunei primitive (preistoria, cum spuneam) și Etnografia. Cursurile erau impecabile și lăsau impresia că sunt gândite, idee cu idee, frază cu frază, chiar atunci, în fața noastră. Era și o doză apreciabilă de „teatru“ în prestația lui, dar în fond nu e rău, ba e chiar de dorit, ca profesorul să fie și puțin actor. Una peste alta, aproape că mă îndrăgostisem de preistorie, dar mi-a trecut repede, odată încheiate cursurile lui Nestor. Și Egiptul antic m-a

preocupat o scurtă perioadă (deși cel care ni l-a predat nu avea mari calități): suficient pentru a învăța liste întregi de faraoni, pe care bineînțeles că i-am uitat. Istoria antică clasică – Grecia și Roma – am făcut-o cu Emil Condurachi, alt nume răsunător; să spun drept, prelegerile lui nu m-au impresionat prea tare.

Anul II era axat pe Evul Mediu. Istoria medie universală ne-a predat-o Mihai Berza, alt nume de referință. Îmi amintesc de un curs plin de informație, poate oleacă lânced, pe care nu l-am urmărit cu prea mult interes. Îmi asum o parte de „vină“: eu însumi mă îndepărtasem între timp de Evul Mediu, care fusese inițial prima mea opțiune în vederea unei specializări. După cum mă interesa tot mai puțin ce spuneau profesorii și tot mai mult ce aveam eu în cap. Așa că mai lipseam de la cursuri sau nu eram prea atent și mă pregăteam mai puțin pentru seminarii. Examenele le luam însă, de regulă, tot cu nota 10; mai primeam și câte un 9, pe ici, pe colo, pentru puțină variație.

În anul III se derula istoria modernă. Dumitru Almaș era titularul cursului de istorie modernă universală. N-aș ști să spun cum era cursul, nu prea l-am frecventat. Almaș nu era propriu-zis un profesionist. Ajunsese la istorie prin literatură. Primele lui cărți se înscriau în genul biografiilor romanțate: Miron Costin, spătarul Milescu...

„Celebritatea“ i-au adus-o ceva mai târziu povestirile istorice pentru copii. În materie de istorie universală, scrisese o carte despre Revoluția Franceză (sub titlul *Căderea Bastiliei*) și o alta, cu titlu subtilizat de la Jules Verne, *Nord contra Sud*, referitoare la Războiul Civil din Statele Unite. Se zicea despre el că istoricii îl considerau scriitor, iar scriitorii, dimpotrivă, istoric.

La istoria modernă a României, figura de neuitat rămâne Vasile Maciu. Preda, timp de un semestru, perioada 1848–1878, cu alte cuvinte, crearea României moderne. Era un personaj puțin ridicol, vorbea solemn, lent și apăsat. Fusese profesor de liceu (la Buzău), se dăduse însă cu comuniștii îndată după 1944 și așa făcuse saltul la București, inițial ca profesor la „Sfântul Sava“, apoi director al Arhivelor Statului, conferențiar și, în cele din urmă, profesor la Facultatea de Istorie și membru corespondent al Academiei. Nu avea doctoratul, dar conducea lucrări de doctorat (membrii Academiei, inclusiv cei corespondenți, beneficiind de acest drept indiferent dacă dețineau sau nu titlul de doctor). Îmi va conduce și doctoratul meu, teza despre Eugen Brote! Ajunsese să stăpânească temeinic perioada pe care o preda, iar cursul lui, până la urmă, era destul de interesant. Nu sclipea de inteligență, asta e sigur. Se pare că o știa și el (ceea ce înseamnă că nu era nici prost; teoria mea e că prostul nu

știe că e prost, ca să știe ar trebui să fie deștept). L-am auzit spunând, cu vocea lui inimitabilă: „Istoricul, tovarăși, nu trebuie să fie neapărat inteligent, ajunge să fie harnic..." Gura păcătosului adevăr grăiește! Susțineam odată, într-o discuție cu el, că românii (biologic vorbind) se trag mai mult din daci decât din romani. Replica lui Maciu n-a întârziat: „Tovarășu' Boia, uită-te la dumneata... Dumneata ai figură de italian!" Devenisem, pentru Maciu, o dovadă vie a originii latine a neamului românesc.

În anul IV, venea la rând istoria contemporană, aflată în mare suferință. Partea „universală" o preda Nathan Lupu, cât se poate de „corect politic", în timp ce istoria contemporană a României (după 1918) îi revenise lui Vasile Hurmuz. Acesta da personaj interesant! Venise cu un doctorat din Uniunea Sovietică și fusese parașutat direct la facultate, în calitate de conferențiar. Pentru el, corupția nu avea secrete, mai cu seamă matrapazlâcurile de la concursurile de admitere. În rest, băutura și femeile îl interesau cam în egală măsură, doar cu istoria nu se avea prea bine. Își citea cursul, fără mare convingere, de pe niște foi, pe care uneori le mai încurca, și atunci trebuia să așteptăm puțin, până când reușea să repună la locul ei pagina rătăcită.

Ca să închei această defilare (selectivă) a profesorilor pe o notă ceva mai pozitivă, îl voi aminti

pe Ion Frunzetti, care ne-a predat, în anul III, istoria artei. Știa multe Frunzetti și era, categoric, înzestrat cu o inteligență vie. Vorbea atât de repede, încât abia puteam să-l urmărim, și am avut colegi care n-au înțeles mai nimic din cursul lui. La examen, a venit cu o metodă neașteptată, la care nu m-aș fi gândit. Ne-a spus să vorbim fiecare despre ce vrem! Părea straniu, dar era în fond elementar: e mai greu să-ți construiești singur un subiect decât să mergi pe firul unor subiecte definite de alții. Unii studenți n-au reușit să scoată o vorbă, fiindcă n-au știut despre ce ar putea să vorbească. Eu aveam o oarecare cultură artistică, mai ales în domeniul picturii. În special impresioniștii îmi plăceau enorm. Așa că i-am vorbit despre impresioniști. L-am pomenit la un moment dat pe Bazille, un pictor mai puțin cunoscut, fiindcă n-a apucat să-și desăvârșească opera, pierzându-și viața în războiul franco–prusac din 1870. „Cum, îl știi și pe Bazille?“ s-a minunat Frunzetti. Așa că am luat cu brio examenul de istoria artei.

Cum se vede, cam mare amestecătură! La Facultatea de Istorie, cutremurul politic fusese devastator; dintre vechii profesori nu mai rămăsese nici unul, așa că spațiul rămas liber a trebuit să fie repopulat. Tineri cu origine „sănătoasă“ (copii de muncitori sau de țărani săraci și inculți) au fost trimiși la studii în Uniunea Sovietică, de

unde s-au întors specializaţi, inclusiv în istoria românească, şi pe deasupra, mai mulţi dintre ei, cu neveste rusoaice (toate, destul de frumuşele, trebuie să recunosc). Li s-a adăugat şi un număr considerabil de evrei, din care am mai prins şi eu câţiva. Mai târziu, odată cu alunecarea comunismului românesc dinspre „internaţionalism" spre cel mai deşănţat naţionalism, avantajul iniţial al celor trecuţi prin Uniunea Sovietică sau proveniţi din mediul evreiesc avea să se transforme în dezavantaj, dar până acolo mai era cale. În orice caz, prin comparaţie, istoricii de tip Condurachi sau Berza, proveniţi din linia a doua a vechii istoriografii, cu formaţia lor de factură occidentală şi cel puţin cu limba franceză mereu la îndemână, au putut uşor să se impună printre tinerii istorici în căutare de modele. Necazul însă, cu opera lor, e că este cam subţire. Poate că nici epoca nu le-a permis să realizeze mai mult, dar, până la urmă, explicaţiile sau circumstanţele atenuante, oricare ar fi ele, nu ţin loc de ceea ce lasă sau nu fiecare în urma lui.

O perioadă mai bună

ORICUM, AM PRINS LA FACULTATE perioada cea mai bună, faza de oarecare relaxare, după stalinismul anilor '50 și înainte de ceaușismul anilor ce aveau să vină.

Așa se face că prima, dar și ultima muncă „patriotică" pe care am efectuat-o ca student a fost la sfârșitul anului I (vara anului 1963). Activitatea asta a revenit însă în forță un deceniu mai târziu, pe vremea lui Ceaușescu, când, ca asistent universitar, apoi ca lector, am însoțit de nenumărate ori „în agricultură" grupele de studenți trimiși la muncile câmpului, ca să-și piardă vremea și să-i mai încurce și pe alții.

În ceea ce ne privește, în vara anului 1963 am petrecut trei săptămâni la o cooperativă agricolă de lângă comuna Toporu, undeva în Câmpia Română, între Alexandria și Turnu Măgurele. Ne-am

specializat în operaţiunea de castrare a porumbului, expresie care, pe drept cuvânt, a stârnit o oarecare veselie. Treaba nu era grea: trebuia smuls vârful „masculin“ al fiecărei plante; nu mă întrebaţi de ce, am uitat motivele, dar bănuiesc că erau pe deplin justificate.

De locuit, locuiam de-a valma, într-un imens hambar, mobilat exclusiv cu paturi de paie, pe care le împărţeam cu un număr apreciabil de şobolani. Fetele, se înţelege, nu dormeau cu noi şi cu şobolanii, erau cazate separat, n-am idee în ce condiţii (bănuiesc, ceva mai confortabile). Mâncarea se pare că era destul de bună, ceea ce am şi declarat odată (şi nu uitaţi că eram obişnuit cu mâncarea preparată de bunică-mea), stârnind replica unuia dintre asistenţii care ne încadrau: „Cum vine asta, destul de bună? Este foarte bună.“ Aşa o fi fost.

În sfârşit, n-am avut motive să fim chiar nemulţumiţi. Ne-am mai şi distrat.

Un obicei lăudabil al facultăţii era organizarea de „excursii de studiu“ de-a lungul şi de-a latul ţării. La sfârşitul anului I am avut parte de o călătorie pe Dunăre. Ne-am deplasat cu trenul până la Brăila, unde ne-am îmbarcat, vizitând pe rând oraşele dunărene: Brăila, Galaţi, Tulcea, până la Sulina, acolo unde Dunărea se întâlneşte cu marea. Cum toate vacanţele mi le făcusem la Câmpulung, vedeam acum pentru

întâia dată atât fluviul, cât și marea. Am stat tot timpul nemișcat pe punte, în ciuda vântului puternic, pentru a nu scăpa nimic din peisajul inedit pentru mine.

O altă călătorie de studii avea să fie, doi ani mai târziu, un tur al Ardealului cu un tren închiriat de facultate. Mi-a rămas în amintire doar episodul de la Deva. Cu experiența mea de alpinist, urcam cu ușurință impresionantul deal pe care se află cetatea. La doi pași de vârf m-a fulgerat o durere teribilă la piciorul stâng și pur și simplu m-am prăbușit. Am crezut că mi l-am fracturat, în fapt se deplasase rotula. Vreo două-trei săptămâni abia am putut să mai merg. Genul ăsta de accident s-a repetat de mai multe ori în următorii ani, după care genunchiul s-a dres complet, ca și cum nu i s-ar fi întâmplat nimic. A fost unul dintre motivele care m-au îndepărtat de expedițiile montane. Ultima dintre acestea am făcut-o la scurt timp după absolvirea facultății. Am escaladat masivul Ciucaș, împreună cu câțiva prieteni. (În fotografiile de atunci se vede cum purtam o genunchieră pentru a-mi ține nemișcată rotula buclucașă.)

Dacă am renunțat la alpinism, cel puțin am învățat să înot. Asta grație sesiunii de examene din vară. Învățam împreună cu colegul meu Titi, devenit un bun prieten, după notițele lui, absolut excelente. Reușea băiatul ăsta să sintetizeze

perfect cursul (poate chiar mai bine decât o făcea profesorul), fără nici o vorbă de prisos. Iar textul, pus artistic în pagină, putea să concureze cu migăloasele manuscrise medievale. Titi era și un caricaturist extrem de talentat, m-a desenat în fel și chip, de regulă în timpul orelor, și atunci luam eu notițe pentru amândoi, notițe, cred, acceptabile, dar departe de perfecțiunea paginilor lui. Cum el locuia în Bucureștii Noi, chiar la marginea orașului, ne așezam să învățăm dincolo de case, în plin câmp, pe malul râului Colentina. Acolo am deprins înotul, grație lui Titi, care era un înotător experimentat. Ce-am învățat atunci pentru examene am uitat de mult, dar înotul îl mai țin minte și astăzi!

În atelierul pictorului Isachie

ÎN CURSUL ANULUI 1963, am ajuns cu bunicul meu la pictorul Isachie (pe numele întreg Constantin Isachie Popescu; semnătura pe tablouri, C. Isachie). Erau cam de o vârstă; bunicul îi făcuse nu știu ce serviciu (să ajute era marea lui plăcere), așa că, pentru a-și lua revanșa, Isachie i-a propus să-i facă portretul. Se bucurase de o anume notorietate înainte de comunism, îndeosebi ca portretist. Trăia acum retras, alături de soția sa, Letiția (fiica pictorului G.D. Mirea, foarte apreciat la vremea lui, acum aproape uitat). Între timp, se preoțise, devenind preot greco-catolic, dar am impresia că nu făcea ceva anume în această calitate; de altfel, Biserica Greco-Catolică fusese oficial desființată în 1948.

Cum eram foarte interesat de pictură, am stat, pe parcursul celor patru sau cinci ședințe,

cât a durat execuția portretului, cu ochii țintă la fiecare mișcare a pictorului. Rezultatul a fost remarcabil: a reușit să-i surprindă perfect bunicului zâmbetul blând și oarecum ironic. Când a ajuns acasă cu portretul, bunicul a exclamat: „Acum pot să mor, mă veți avea mereu cu voi!"

Văzându-mi interesul și admirația, Isachie s-a îndurat să-mi facă și mie portretul. N-a ieșit rău, dar nu se compară cu al bunicului. Poate fiindcă, pur și simplu, un om în vârstă are o figură mai expresivă decât un adolescent de 19 ani, și asta îl ajută pe pictor.

Isachie depozitase într-o debara o mulțime de pânze (câteva sute, probabil). Mi le-a arătat, puțin câte puțin, aproape pe toate: peisaje de tot felul, flori, portrete... Era, cum să spun, o pictură frumoasă, fără să fie genială sau „novatoare"; mai aproape de impresionismul secolului al XIX-lea decât de curentele contemporane de avangardă. Născut în 1888, cu un an înaintea bunicului meu, Isachie a murit în 1967, un an după el. Letiția i-a supraviețuit un timp, apoi a dispărut și ea. N-am idee ce s-a ales cu mulțimea de pânze. Și nici cu amintirile scrise de Isachie; îmi vorbea despre ele și chiar mi-a arătat, în treacăt, caietele respective.

Sfârșitul Câmpulungului

LA CÂMPULUNG, lucrurile aveau să ia o întorsătură dramatică. Inițial, nimic nu se schimbase în relația cu Câmpulungul odată cu intrarea mea la facultate. Verile mi le petreceam tot acolo, împărțindu-mă între vechiturile din mansardă și excursiile prin împrejurimi. Nimic nu durează însă la nesfârșit (nici cele bune, nici cele rele). Giulia a murit (la 89 de ani) în toamna anului 1964. Deodată, casa a rămas fără stăpân. Bunicul meu s-a sacrificat, în ultima perioadă a vieții lui, tot mai bolnav, făcând un fel de navetă între București și Câmpulung. În plus, casa era teribil de deteriorată, cel puțin acoperișul ar fi trebuit complet înlocuit; de ani de zile, când ploua afară (și ploile de la munte sunt ploi cu adevărat), ploua cam la fel și în casă, peste tot se puneau tot felul de străchini în care să se scurgă apa. În ianuarie

1966 a murit și bunicul meu. Mama s-a decis să vândă casa. Ce altceva ar fi putut să facă de la București și cu lipsa noastră cronică de bani? A obținut o sumă care nu reprezenta nici pe departe valoarea casei. În sfârșit, ce să mai spun: s-a terminat! Trec și acum din când în când (chiar destul de des) prin orașul care a însemnat atât de mult pentru mine, dar mai curând pentru a ajunge la Dâmbovicioara (cartea mea poștală preferată, dintre toate locurile din România) sau, mai departe, spre Bran și Brașov. Orașul mi-a devenit aproape străin, cu vechiul lui hotel care stă să se prăbușească și cu oribilele blocuri care au răsărit peste tot.

Biblioteca Academiei

NU MAI ŢIN MINTE cum am ajuns la subiectul celui de-al Doilea Război Mondial. În tot cazul, m-a cuprins o mare curiozitate. Voiam să aflu totul. Cât despre specializare, lucrurile s-au clarificat. Am ales, în consecinţă, istoria contemporană universală. Era, evident, partea cea mai politizată a istoriei (deşi, dacă mă gândesc bine, până şi preistoria era politizată masiv, cu comuna ei primitivă anticipatoare a comunismului modern şi, nu mai puţin, cu decuparea unui spaţiu românesc unitar încă înainte de zorii civilizaţiei). Pe mine însă mă interesa istoria mea, nu istoria *lor*. Bine sau rău, aşa am rămas până astăzi: eu, faţă în faţă cu istoria mea. Iar istoria asta, din capul meu, n-aveau nici o şansă să o confişte sau să o distrugă.

Specializarea, începând din anul III, se făcea, în principal, prin mai multe cursuri şi seminare

speciale. La fiecare dintre acestea, studentul își alegea o temă și, în urma unei cercetări mai mult sau mai puțin aprofundate, elabora un referat, pe care îl citea la seminar, supunându-l discuției colegilor. Profesorul de care m-am apropiat (de fapt, lector pe atunci) a fost Gheorghe Cazan, și el format în Uniunea Sovietică, la Kiev, dar care mi s-a părut (și nu mi-am schimbat părerea) mai deschis și mai echilibrat decât alții (drept dovadă, a și avansat mai încet în ierarhia universitară!). Sub coordonarea lui aveam să-mi fac și lucrarea de licență. În ceea ce privește faimoasele referate, îmi amintesc acum doar două titluri: *Criza renană din 1936* (remilitarizarea Renaniei de către Hitler) și *Relațiile dintre regimul de la Vichy și Japonia între 1940 și 1944*. Lucram serios la referatele astea, adunând informații cât mai consistente.

Pătrunsesem încă din anul III la Biblioteca Academiei, unde studenții, de regulă, nu erau primiți. Mama mea, cum am mai spus, lucrase la secția de manuscrise a Bibliotecii, și am impresia că șeful secției respective, Gabriel Strempel, se îndrăgostise puțin de ea. De câte ori ne vedeam, și asta până târziu, avea o întrebare stereotipă: „Ce mai face mama?" Oricum, așa stând lucrurile, am primit cu ușurință doritul permis. Mai mult chiar, mi s-a îngăduit să cercetez și la fondul special: acolo erau depozitate cărțile „interzise",

și nu erau puține. Mai tot ce era interesant era și interzis. În tot cazul, al Doilea Război Mondial, fără fondul special, nici n-ar fi fost de conceput. I se mai spunea și „Sala 3“, prin raportare la sălile obișnuite de lectură, 1 și 2. Era o încăpere destul de mică (vreo 20 de locuri), protejată de o ușă metalică masivă, care îți lăsa impresia că intri într-un buncăr. „Admiterea“ privea strict cercetarea unei anumite teme, nu puteai solicita tot ce-ți dorea sufletul. Aveam însă ce citi, slavă Domnului, cu privire la război. Aici am parcurs, pentru prima oară, memoriile lui Churchill, ale lui Eisenhower, ale lui Charles de Gaulle, cartea clasică a lui Shirer despre al Treilea Reich și câte și mai câte. Citeam cu aviditate: ce plăcere să descoperi atâtea lucruri, și interzise pe deasupra!

Ziare din Franța

EVENIMENTUL POLITIC MAJOR petrecut în anii mei de facultate a fost faimoasa declarație din aprilie 1964, prin care Partidul Muncitoresc Român (încă i se spunea așa) și-a proclamat independența față de Uniunea Sovietică. Ne-au convocat într-un mare amfiteatru, să ne explice și nouă, studenților, cum stau lucrurile. Am aflat atunci că avem o istorie, o cultură, o tradiție, adică exact valorile pe care comunismul, și mai precis același partid aflat la putere, se străduise să le distrugă. Am mai aflat că nici occidentalii nu sunt chiar atât de nefrecventabili și că e firesc să dezvoltăm raporturi cu ei, așa cum am făcut și în trecut.

Acum știm că ceea ce a urmat nu a fost deloc bine și s-a sfârșit într-o catastrofă. Pe atunci însă, ne făceam iluzii, sperând că regimul comunist se va îndulci și că vom trăi mai liberi și cu

mai puține griji. Deținuții pe motive politice au fost eliberați, practic toți, în vara anului 1964. S-a întors și Victor acasă, după ce executase cam jumătate din pedeapsă. Totul arăta o idee mai prietenos. Magazinele s-au umplut, inclusiv cu ceva marfă occidentală: câte o sticlă de whisky, de pildă. Cinematografele prezentau filme americane (și tot mai puțin producții sovietice). Televiziunea, pe lângă inevitabila propagandă, oferea și destule programe atractive, precum foarte apreciatele emisiuni de varietăți. Reușiserăm și noi să ne cumpărăm un televizor, cred că în 1962.

Dacă aș fi însă întrebat ce am apreciat în anii aceia, în cea mai mare măsură, răspunsul meu ar veni repede și categoric: presa franceză. E clar că regimul de la București, în încercarea de a-și diversifica relațiile internaționale, a mizat în acei ani, în primul rând, pe Franța. Pe de o parte, era reluarea, reînvierea unei vechi tradiții. Pe de altă parte, sub conducerea lui de Gaulle, Franța apărea atunci ca fiind cea mai independentă dintre națiunile occidentale, pe cale de a se detașa de hegemonia americană, într-un proces mai mult sau mai puțin asemănător cu detașarea României de Moscova. În acest context au început să vină, din toamna anului 1964, ziare și reviste franceze. S-ar putea ca autoritățile să fi socotit că acestea erau oricum mai puțin periculoase decât Europa Liberă sau Vocea Americii. Se găseau în

câteva magazine de „difuzare a presei" (așa le zicea), cel mai la îndemână pentru mine aflându-se pe Strada Doamnei, colț cu Strada Academiei, la doi pași de Universitate. Dintre ziare veneau *Le Monde* și *Le Figaro*, cele mai importante și la ele acasă. Se găseau zilnic, în general cu o întârziere nu mai mare de două zile de la data apariției. Un exemplar costa 2 lei, destul de puțin (prin raportare la salariul mediu, care trebuie să fi fost de vreo 1.200-1.300 de lei); se vede că erau subvenționate, bănuiesc că nu de români, ci de francezi. Nu erau cenzurate, și nici n-ar fi putut să fie, doar nu era să intervină cenzura cu foarfeca. Dacă era ceva neconvenabil, numărul respectiv nu mai era pus în vânzare (dar asta se întâmpla foarte rar). Veneau și reviste: *L'Express* (10 lei) și *Paris Match* (20 de lei). Treceam zilnic pe Strada Doamnei și cumpăram, de preferință, *Le Monde*, destul de des și *Le Figaro*, iar dintre reviste, neapărat, *L'Express*, uneori și *Paris Match*. Obișnuiți cum suntem astăzi cu circulația nelimitată a știrilor, s-ar putea să nu realizăm întru totul importanța (măcar pentru o elită intelectuală) a pătrunderii presei franceze în mijlocul unui deșert informațional. De unde informația era strict dirijată și în mare măsură blocată, iată că se oferea românilor cunoscători ai limbii franceze o gamă completă de știri, la fel ca în Occident.

Un incident pe care îl țin minte s-a petrecut atunci când am solicitat două exemplare din *Le Monde*. Mă rugase Mario, fratele bunicii mele, să-i cumpăr și lui un ziar. Reacția vânzătoarei: „Îți dau acum două exemplare, dar să nu mai ceri niciodată mai mult de unul singur." Așadar Securitatea veghea. Ți se permitea să citești singur ziarul, dar nicidecum să faci agitație răspândindu-l în dreapta și-n stânga.

Povestea asta cu presa franceză nu a durat decât câțiva ani. Spre 1970, se revenise la „normal", adică fără ziare străine. Înapoi la posturile de radio. Cel puțin dispăruse bruiajul.

Eroul meu: Charles de Gaulle

PE GENERALUL DE GAULLE îl întâlnisem în diverse episoade ale celui de-al Doilea Război Mondial. Nu putea să nu mă impresioneze capacitatea lui de a juca la câștig chiar cu mijloace aproape inexistente. Reușise să readucă Franța, zdrobită în 1940, în rândul marilor puteri învingătoare. Acum, în fruntea celei de-a V-a Republici, lăsa impresia că vrea să remodeleze nu numai propria-i țară, ci, într-un fel, întreaga lume, deschizând calea unor noi raporturi între națiuni (în primul rând, prin contestarea hegemoniei americane, dar și prin încurajarea, pretutindeni, inclusiv în lagărul comunist, a tendințelor de independență). N-are rost să cântăresc acum cât de realist sau de utopic era un asemenea proiect politic. De Gaulle însuși a recunoscut în final că n-a dispus de mijloace suficiente pentru ceea ce

a vrut să întreprindă. Franța, chiar cu de Gaulle în frunte, devenise prea mică pentru un proiect atât de mare. În ceea ce mă privește, cu presa franceză la îndemână, urmăream cu pasiune fiecare mișcare, fiecare detaliu ale acestei extraordinare aventuri politice. În special conferințele de presă ale generalului erau cu totul ieșite din comun, de fiecare dată lansa câte o provocare, la care nimeni nu s-ar fi gândit; își scria textele singur – nimeni nu avea acces la ele – și le învăța pe dinafară. Totul se prezenta măreț, la limita imposibilului. Pentru un tânăr abia ieșit din adolescență, nevoia de modele eroice este adesea imperioasă. De Gaulle a devenit eroul meu. Bine, asta a fost demult. Cred însă și acum, chiar dacă nu cu naivitatea de atunci, și văzându-i prea bine și prejudecățile, și limitele, că, dintre toți oamenii de stat ai secolului trecut, de Gaulle a avut statura cea mai înaltă (la propriu, fără îndoială: îi depășea pe toți cu cel puțin un cap, dar și la figurat, ca lider politic).

Așa stând lucrurile, era evident că lucrarea de licență aveam să o fac despre ilustrul personaj. Gheorghe Cazan s-a declarat de acord cu propunerea mea. Tema aleasă privea raporturile dintre de Gaulle și anglo-americani în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Cred că a ieșit onorabil (mult mai târziu, aveam să scriu câteva zeci de pagini despre de Gaulle în cartea mea *Franța, hegemonie sau declin?*).

Cum am ratat un 23 august

AVEA SĂ FIE UN 23 AUGUST „SPECIAL“ acela din vara anului 1964. Mai întâi, era o cifră rotundă: 20 de ani de la eliberarea țării de sub jugul fascist. Și, apoi, ar fi fost prima mare manifestare populară după „declarația din aprilie“, de natură să pună în evidență adeziunea entuziastă a întregului popor la noua linie politică a partidului.

Așa că am fost cu toții convocați la o uriașă tabără de vară, pe țărmul mării, la Costinești, unde urma să facem exercițiile de rigoare pentru a defila (ați ghicit: în calitate de sportivi) prin fața conducătorilor de partid și de stat, în frunte cu iubitul conducător (și încă și mai iubitul după declarația din aprilie), tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej. Ar mai fi fost un motiv, pe care însă nimeni n-avea cum să-l ghicească: urma să fie ultimul său 23 august!

O asemenea mobilizare îmi strica complet programul, invariabil (tot din 1944, ca și eliberarea țării): verile mi le petreceam la Câmpulung. Am ezitat un timp, cântărind riscurile de a fi sancționat, dar până la urmă mi-am spus că, fie ce-o fi, nu renunț la Câmpulung, doar ca să mă maimuțăresc făcând pe sportivul la defilare.

Toamna, odată cu redeschiderea cursurilor, am fost supus judecății organizației tineretului (UTM) din care făceam parte, adică colegilor din anul în care mă aflam, fiindcă mai toți erau „utemiști". S-a propus o sancțiune: cred că „mustrare scrisă". Și, stupoare: majoritatea colegilor au votat împotrivă. Să fi fost vreo greșeală? Nu s-a înțeles că trebuia votat „pentru"? S-a supus din nou la vot. Cu același rezultat. Asemenea mici rebeliuni se petreceau foarte rar. Luaseră oare studenții în serios procesul de liberalizare? Una peste alta, fapt este că am rămas nesancționat. Să mai spună cineva că nu era democrație!

Poveste cu moldoveni

AJUNSESEM SĂ COLABOREZ la revista *Viața studențească*. De fapt, abia începusem colaborarea, că am și fost declarat *persona non grata*, pentru grave confuzii ideologice. Judecați și dumneavoastră.

Ianuarie 1966. Cum se apropia Ziua Unirii Principatelor, am propus redacției să facem un grupaj de texte de epocă, mai precis cu extrase din presa unionistă a vremii. Ziarele se găseau la Biblioteca Academiei. Le-am luat pe toate la cercetare, s-au făcut și fotocopii, pentru a ilustra întregul material, destul de consistent, prevăzut să apară în două numere consecutive.

La câteva ore după ieșirea pe piață a revistei a izbucnit scandalul. Într-un ziar din București, cât se poate de unionist, apăruse în preajma Unirii sintagma: „moldovenii și românii de aici".

Eu am reprodus-o așa cum era, fără să-mi dau seama că textul ar fi trebuit cenzurat. „Moldovenii și românii de aici“ – evident că o asemenea exprimare e inacceptabilă. Trebuia spus „românii din Moldova și românii de aici“, fiindcă și moldovenii erau români, nu erau moldoveni.

A fost o nebunie. S-a retras tot tirajul de pe piață. S-a tipărit o nouă ediție, eliminându-se expresia incriminată, iar a doua parte a articolului a apărut în săptămâna următoare fără numele meu, pur și simplu anonim. Auzi ce nerușinare: să susțin, ca și unioniștii de la 1859, că moldovenii nu sunt români! Nici numele nu trebuia să mi se mai pomenească.

Pregătind noua ediție, s-au pus să caute și alte erori, ca nu cumva să le mai scape ceva și să fie necesară o a treia ediție. Și, vorba ceea, cine caută găsește. Tot un ziar relata (eu unul n-am inventat nimic) despre primirea entuziastă de care a avut parte la București delegația moldovenească aflată în drum spre Constantinopol, pentru a certifica alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldovei. Asta era chiar prea de tot. De ce să anunțe la Constantinopol? Ce aveau turcii cu alegerile noastre? Să facă bine și să-și vadă de treburile lor. Așa că s-a eliminat și pasajul ăsta.

Mare fierbere și la facultate, în corpul profesoral. Ce a putut să facă Lucian Boia! Auzi,

pretinde că moldovenii n-ar fi români. S-a trezit și Maciu să spună că sunt prea sigur pe mine, că ar fi trebuit să-l consult și pe el înainte de a scrie una sau alta. Mă întreb dacă ar fi trebuit să-l consulte şi unioniştii de la 1859, fiindcă, totuşi, expresia nefericită era a lor, nu a mea.

Incidentul acesta, aparent minor, e cât se poate de relevant pentru sensul și limitele „liberalizării". Regimul era pe cale să treacă de la antinaţionalismul din urmă cu câţiva ani la un naţionalism din ce în ce mai apăsat. Erai, ca şi mai înainte, liber să mergi în direcţia pe care ţi-o indica partidul.

Câțiva străini

ERAM PREA VIZIBIL ÎN FACULTATE ca să fiu lăsat în pace. N-aveam încotro, trebuia să fac și ceva „muncă obștească". Așa am nimerit într-o „comisie pentru studenții străini" a Asociației Studenților Comuniști din Universitate. N-aveam de rezolvat mare lucru. Contribuiam din când în când la mobilizarea lor pentru vreo activitate culturală sau vreo excursie menită să le pună în fața ochilor frumusețile țării. Cei mai numeroși erau chinezii, vreo 30, dacă nu mă înșel. Nu mai știu ce trebuia să-l anunț pe unul dintre ei, și l-am căutat fără succes prin toate căminele de băieți, până când tot un chinez m-a lămurit că respectiva persoană nu e băiat, ci fată, așa că ar fi mai bine să o caut în căminele de fete, unde într-un târziu am și găsit-o. Cunoștințele mele

de limbă chineză fiind inexistente, nu distingeam între numele de băieți și de fete.

Ajunseseră și câțiva occidentali. Așa m-am împrietenit cu doi americani. Unul dintre ei, Roy Wright, era un băiat micuț și extrem de vioi; specialitatea lui era lingvistica, și vorbea deja foarte bine românește. Avea o mașină hodorogită, cred că o cumpărase la mâna a șaptea, dar, în pofida oricărei logici, încă în stare de funcționare. În cele din urmă s-a căsătorit cu o islandeză (și ea studentă în România), și dus a fost; nu mai știu nimic despre el. Celălalt era Philip Eidelberg, cu vreo șapte ani mai vârstnic decât mine, iar ca dimensiuni, dublu față de micuțul Roy Wright; și pe mine mă depășea cu un cap. Putea fi văzut destul de des la Biblioteca Academiei, purtând în brațe niște caiete imense, confecționate parcă pe măsura lui; conțineau, cu siguranță, informații prețioase despre răscoala din 1907, subiectul care l-a țintuit ani de zile în România (rezultatul fiind cartea *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907*, apărută în 1974). Philip vorbea o românească oarecum specială, spre deosebire de Keith Hitchins, pe care l-am cunoscut câțiva ani mai târziu și care stăpânea perfect limba română. Îi plăcea de altfel să spună: „Eu sunt un Hitchins invers." Avea o inteligență extrem de personală, fiind capabil să taie la nesfârșit firu-n patru și să enunțe paradoxuri

în serie. Nu-i lipsea nici umorul (un umor special, bineînțeles). Îl am și acum în fața ochilor, cum avansa într-un autobuz, ținându-se de ambele bare de sprijin, din dreapta și din stânga, ceea ce, la anvergura lui, își putea permite, și exclamând, superîncântat: „Ca maimuț! Merg ca maimuț!" („Maimuțul" fiind, evident, masculinul de la „maimuță".)

Și la Facultatea de Istorie aveam câțiva colegi străini. Printre ei, o haitiancă, prezență cât se poate de exotică. La un moment dat, erau și doi islandezi, cu înfățișare de vikingi: înalți și blonzi, ca la carte. Cu unul dintre ei mă împrietenisem oarecum, beam cu el câte o bere din când în când. Câte o bere – e un fel de a spune; în realitate, mai multe. Odată, la Gambrinus, a ras patru halbe mari, una după alta, în timp ce eu mă luptam din greu cu a doua halbă. Mi-a spus că pe insula lor îndepărtată mai toți locuitorii sunt alcoolici, în frunte cu cei șapte membri ai guvernului. Chiar, ce să facă pe frig și întuneric? Vara, se angajau pe nave de pescuit. Într-o toamnă s-a întors singur. Colegul lui căzuse în ocean, de unde n-a mai ieșit. Apoi, a dispărut și el. Sper că nu s-a înecat.

Primirea în partid

ERAM ÎN ULTIMUL AN DE FACULTATE, când m-a chemat la partid Iorgu Stoian, profesor de epigrafie, având pe atunci și mai știu eu ce funcție în biroul de partid. Mi-a spus că e cazul să-mi fac autocritica. Tocmai se pregătea o adunare studențească, așa că ar fi fost un cadru cât se poate de potrivit. Trebuie să mărturisesc că eram foarte slab, aproape nul, la autocritică. Ce noimă are să spui că nu ești de acord cu tine însuți? Critica și autocritica țineau însă de ritualul de partid și alcătuiau împreună o strategie bine gândită și eficientă de devalorizare a individului, supus tirului celorlalți și obligat – culmea! – să-și dea el însuși lovitura de grație. Modelul rămăsese acela al marilor procese staliniste, când cei pe cale de a fi condamnați, în loc să se apere, mai adăugau la vină, mărturisindu-și ei înșiși păcate imaginare.

Ce era să răspund? I-am zis că, sigur, îmi voi face autocritica. Și mi-am făcut-o în felul meu. Se pare însă că am ratat momentul. Nu prea mi-a ieșit, spre supărarea lui Iorgu Stoian, care a ținut să-mi spună că nu așa ne-a fost vorba.

Totuși, în ciuda insuficiențelor mele, partidul mă dorea! Îmi amintesc că am fost convocat de Nathan Lupu, pe atunci, cred, secretar al organizației de partid din facultate. Mi-a spus că ar fi de dorit să devin membru de partid. A rămas să mă gândesc și să-i dau răspunsul.

N-a fost o alegere ușoară. Pe de o parte, în sinea mea, respingeam comunismul în toate manifestările lui. Pe de altă parte, eram conștient că trăiesc în comunism (și aveam toate „șansele“ să mai trăiesc mult și bine). Voiam să am o carieră universitară, care depindea în bună măsură de atitudinea mea politică. Am lăsat, într-un fel, ca lucrurile să meargă de la sine. Speram, în sinea mea, că nu mă vor accepta în cele din urmă, dat fiind că aveam un fost deținut politic în familie. I-am vorbit lui Lupu despre condamnarea lui Victor. Această „mărturisire“ n-a avut însă nici pe departe efectul scontat. Din raportul întocmit la partid, rezulta că Victor se comportase perfect în detenție (de unde or fi scos-o?) și, una peste alta, condamnarea lui nu mă atingea în nici un fel. Era, în fond, noua strategie a partidului, aceea de a atrage persoane competente,

inclusiv din mediul universitar, și tineri în primul rând. Iar cum eu eram șef de promoție...

Ședința organizației de partid la care s-a votat în cele din urmă primirea mea s-a transformat într-un exercițiu de acuzații de o neînchipuită duritate, de parcă s-ar fi urmărit nu primirea, ci excluderea, chiar înainte de a fi primit. Poate că era un episod obligatoriu într-un parcurs inițiatic (critica și autocritica), dar, chiar așa să fi fost, cred că am avut parte de un atac care depășea măsura obișnuită. Temele erau tot cele vechi: izolare de colectiv, insuficientă inițiativă în munca obștească și așa mai departe. Nu se uitase nici povestea cu moldovenii care n-ar fi fost români! La sfârșit, firește, toată lumea a votat „pentru"... și așa, scuturat bine, am intrat în partid. Gheorghe Ștefan, alias Moș Patrulă, era și el acolo; m-a luat deoparte și mi-a spus blând, cum îi era felul: „Dacă ți-e greu să faci față unor asemenea exigențe, era poate mai bine să nu fi intrat în partid." Bravo, Moș Patrulă! Poate că „cel mai bine" ar fi fost totuși să nu existe comunismul și să-și vadă fiecare de treburile lui.

Sfârșit de etapă

CUM TOATE AU UN SFÂRȘIT, s-au terminat și studiile mele universitare: în vara anului 1967. Am luat 10 la examenul de licență. Media anilor de studiu fusese 9,84, și, cum la calculul final licența conta pe jumătate, media finală a urcat la 9,92.

Ultimul act era acela al „repartițiilor". Se afișase lista posturilor disponibile și fiecare absolvent putea să aleagă, în ordinea mediilor obținute. În comunism, cum se știe, nu există șomaj; fiecare absolvent își avea, așadar, locul de muncă asigurat. Din păcate, posturile oferite nu erau deloc seducătoare: vreo trei la Muzeul Satului, în rest la diverse școli, în cea mai mare parte prin satele patriei. Eu aveam – și nu de ieri, de alaltăieri, ci de multă vreme – o idee fixă: eram „menit" să fac carieră universitară. Nu mă bazam pe ceva anume: consideram, pur

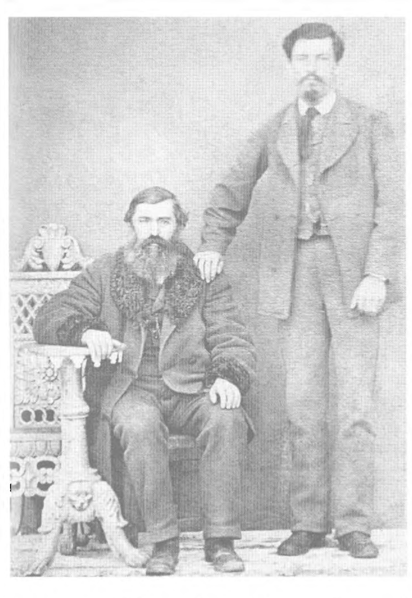
şi simplu, că aşa trebuia să fie! Să predau istoria într-o şcoală chiar că nu mă interesa (iar să mă întorc la şcoală? Abia scăpasem de ea!); Muzeul Satului mă atrăgea şi mai puţin. În aceste condiţii, mă gândeam chiar să refuz repartiţia. Ar fi fost ceva inedit: un şef de promoţie care să rămână nerepartizat. În ultimul moment, am aflat că se fac demersuri la minister pentru a se suplimenta lista cu un post de preparator. Încă nu era nimic sigur.

Ceremonialul repartiţiei se desfăşura nu separat, pe universităţi, ci la nivelul întregii ţări. Cu alte cuvinte, împreună, cele trei facultăţi de istorie: din Bucureşti, Iaşi şi Cluj. Gazda avea să fie, de data asta, Universitatea din Iaşi. Aşa că ne-am pus la drum cu toţii, vreo 130, câţi eram, cu trenul, se înţelege, spre capitala Moldovei. Era vară, sfârşit de iunie, şi o căldură cumplită. Până la urmă am ajuns. Suspansul continua: nu se ştia deocamdată nimic cu privire la postul de preparator. Încă nu mă decisesem: aleg Muzeul Satului, sau nu aleg nimic? Cu câteva minute înainte de a începe repartiţia, a venit şi răspunsul ministerului. Se înfiinţa un post de preparator (la Istoria contemporană universală). Ar fi fost culmea să mi-l sufle şeful de promoţie de la Iaşi, care avea media mai mare decât a mea: 10 pe linie! Fiind însă ieşean, a preferat să rămână în urbea natală. Apoi, mi-a venit şi mie rândul:

evident, am ales postul de preparator. Am fost încadrat la facultate în septembrie 1967 (pentru început, cu un salariu de 1.150 de lei pe lună). Aveam în minte să mă remarc foarte repede, să public cărți și să urc, fără poticneli, în ierarhia universitară. Nu eram eu oare cel mai bun? Calculasem precis, pe baza legislației în vigoare: în 11 ani puteam deveni profesor titular. În realitate, totul avea să fie infinit mai complicat. Ca să mă împlinesc, trebuia să cadă mai întâi comunismul, și asta nu ținea deloc de mine, ci de jocurile imprevizibile ale istoriei.

Cuprins

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

Giacomo Morandini (1812–1873) și Antonio Morandini (1838–1899)

Corneliu Morandini, desen de Petre Bulgăraș, 1913

O familie de italieni. Antonio și Carolina Morandini, împreună cu primii născuți: Carlo, Giulia și Gigela (fotografie de la începutul anilor 1880)

Predazzo: casa Morandini și vedere generală asupra orașului (fotografii din mai 1998)

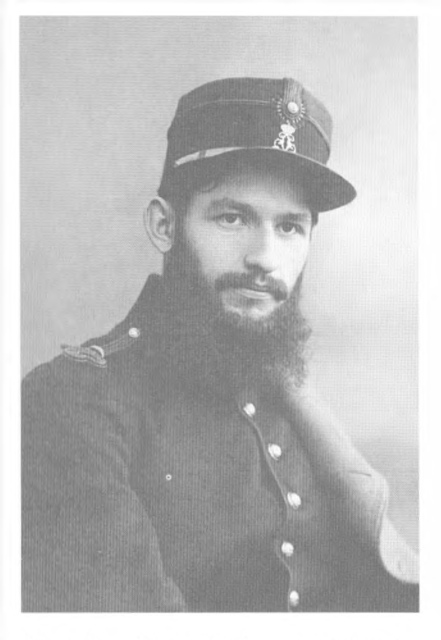

Francesca Morandini, cu cele două fiice, Fulvia și Lydia

Corneliu și Francesca Morandini, spre sfârșitul anilor '30

În fața Liceului „Sfântul Iosif". De la dreapta la stânga: Corneliu Morandini (al doilea), P.P. Panaitescu (al patrulea) și Bruder Julius (al șaptelea din rând)

Corneliu Morandini, concentrat în 1913

Giulia, în tinerețe

„Cuibul cu barză“: clasa Fulviei

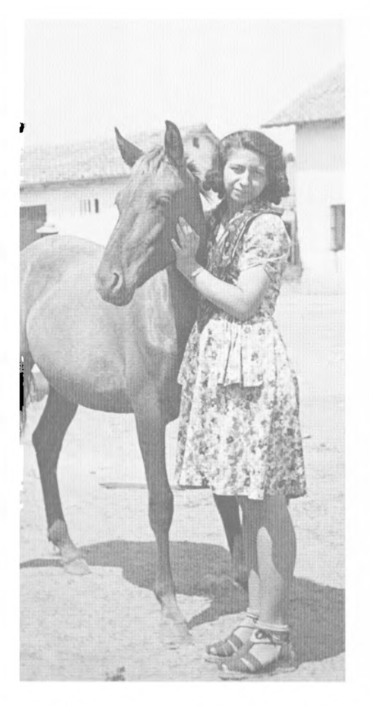

Bunica Francesca, Fulvia și mătușa Lydia în costum național

Corneliu Morandini cu scriitorii Alexandru Cazaban și I. Peltz

Liceul „Carmen Sylva". Prima elevă din stânga: Nadia Cușnir. A doua din dreapta, Fulvia.

, la Galeșul: cu calul primit în dar, respectiv cu mielul

Fulvia și Mihai

INVĂȚAȚI UȘOR STENOGRAFIA
la
INSTITUTUL STENOGRAFIC
BOIA
AUTORIZAT DE MINISTERUL CULTURII NAȚIONALE
● SINGURA ȘCOALĂ SISTEM „STAHL" ORIGINAL
● SINGURA ȘCOALĂ CONDUSĂ DE UN STENOGRAF PROFESIONIST
DIRECTOR: AUREL BOIA, PREȘEDINTELE SOCIETĂȚII ROMÂNE DE STENOGRAFIE, STENOGRAF PRIM REVIZOR LA SENAT
STR. BREZOIANU N. 14 - COLȚ BULEVARDUL ELISABETA - TELEFON: 42772

Institutul Stenografic Boia, afișe publicitare

părinților. Primul din stânga: Istrate Micescu

e la Câmpulung, vedere dinspre curtea interioară

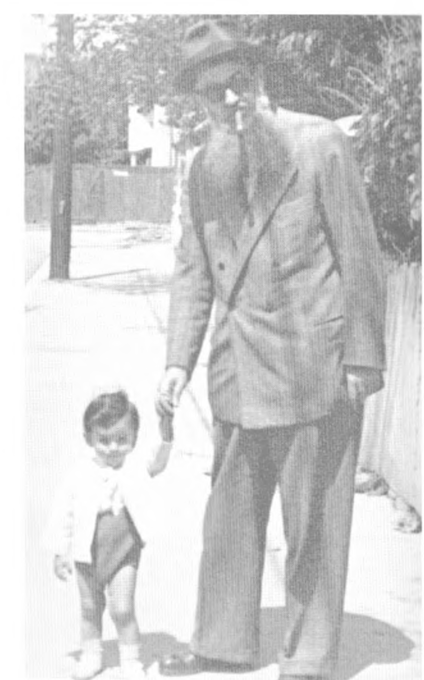

Mama și tata, în mai 1942

Cu mama la Câmpulung, 13 mai 1944

Eu, la o vârstă fragedă

De mână cu bunicul

La Galeșul, împreună cu copii tătari

-Da, e Vladimir Ilici Lenin. Conducătorul nostru iubit și scump.

Și tata începe să povestească.

-Când eram eu tânăr, greu trăiam noi muncitorii. Munca era grea.

Iosif Visarionovici Stalin. Miercuri

de N. K. Krupskaia. 3-XII-1952

În Transcaucazia se află orășelul Gori. Aici, în anul 1879 s'a născut un copil pe nume Iosif - viitorul conducător al Partidului Comunist, al clasei muncitoare și al tuturor muncitorilor, cel care mai târziu s'a numit tovarășul Stalin.

Dela vârsta de cincisprezece ani Iosif Visarionovici Stalin s'a dăruit cu totul luptei pentru eliberarea muncitorilor și a ajuns astfel un revoluționar.

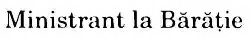
O pagină din caietul de clasa a II-a

Cu mama în excursie, pe muntele Strâmtu (1953)

Cu familia, pe dealul Flămânda

Ministrant la Bărăţie

Pionieri şi premianţi

Și astăzi mergem la școală unde ne vorbește instructorul despre ce trebue să facem când vom fi pionieri.

Duminică-24-Mai-1953.

Mă joc cu Mircea și citesc.

Luni-25-Mai-1953.

Ne ducem la școala unde instructorul ne pregătește să ne facă pionieri. Mătoro singur. Chocho îmi face cado costumul de pionier.

Marți-26-Mai-1953.

E ziua când ne face pionieri. Trebui să sărutăm cravata. Mircea sărută și [illegible]

Miercuri-27-Mai-1953.

pagină din jurnal

Cu Giulia și cei doi veri, Bogdan și Dragoș. Fotografie de la sfârșitul anilor ’50

La ora de matematică, în clasa a VI-a (1956–1957)

Am rămas, în adâncul sufletului meu, un om de la munte!... Peisajul perfect, din punctul meu de vedere, e cu cât mai multă stâncărie și păduri de brazi.

Am stat tot timpul nemișcat pe punte, în ciuda vântului puternic...